

วิเคราะห์แบบเรียนตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น
พุทธศักราช 2521 และตอนปลาย พุทธศักราช 2524

หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521¹

หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา ประเทศของเรา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 เล่ม 1²

ตารางที่ 5.1 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม จากหนังสือเรียน
วิชาสังคมศึกษา ประเทศของเรา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 เล่ม 1

มิติ	ความถี่	หน้า	ร้อยละ
การเมือง		13	8.44
เศรษฐกิจ		31	20.12
สังคม		110	71.42
รวม		154	100

¹กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (กรุงเทพฯ: จงเจริญการพิมพ์, 2520).

²กระทรวงศึกษาธิการ, หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา ประเทศของเรา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 เล่ม 1 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2522).

ตารางที่ 5.2 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มเกษตรกรทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยในระดับอุดมคติ ระบบการเมือง และวิถีชีวิตจากหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา ประเทศของเรา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 เล่ม 1

ระดับของประชาธิปไตย	ความถี่	หน่วย	รูป	ร้อยละ
อุดมคติ	-	-	-	0
ระบบการเมือง	-	-	-	0
วิถีชีวิต	20	-	-	100
รวม	20	0	0	100

จากการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ตามตารางที่ 5.1 พบว่า เนื้อหาทางสังคมมีความถี่สูงสุดคือ 71.42% ในขณะที่เนื้อหาทางเศรษฐกิจและการเมืองมีความถี่ 20.12% และ 8.44% ตามลำดับ

และจากการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มเกษตรกรทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยในระดับต่างๆ ตามตารางที่ 5.2 พบว่า มีเพียงความถี่ของการอบรมกลุ่มเกษตรกรในระดับวิถีชีวิตเท่านั้น คือ 100%

โดยวิถีชีวิตที่ได้รับการปลูกฝังมีดังต่อไปนี้³

- ความใจกว้าง
- เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
- รักความอิสระเสรี
- การเสียสละ
- การประหยัด

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 134-135.

- ความอดทน
- ความซื่อสัตย์สุจริต
- ความรับผิดชอบ ต่อตนเอง หน้าที่การงาน และสังคมส่วนรวม
- ความมีระเบียบวินัย

จากคำนิยามที่ปรากฏหนังสือเรียนเล่มนี้ถือว่าเป็นคำนิยามที่จำเป็นที่จะต้องฝึกอบรม
 จัดเกณฑ์ตั้งแต่เด็ก แต่ก็ทิ้งท้ายไว้ว่า "อันที่จริงมิใช่ว่าคนไทยจะไม่มีสิ่งเหล่านี้ก็หาไม่ได้ เพียงแต่
 ว่าการเปลี่ยนแปลงและปรับชีวิตในสภาพปัจจุบัน ท้าให้ผู้คนเป็นความสนใจไปสู่การแก้ไขปัญหา
 ต่างๆ รอบข้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญหาที่เกี่ยวกับปากท้องของตน"⁴

สรุปเนื้อหาหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา ประเทศของเรา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1
 เล่ม 1 พบว่า มุ่งอบรมกล่อมเกล่าให้ทราบซึ่งในความเป็นชาติ เริ่มตั้งแต่ ความเป็นมาของชนชาติ
 ไทย จนสามารถสถาปนาอาณาจักรได้ เช่น โยนกนคร อาณาจักรลานนา อาณาจักรทวารวดี สุโขทัย
 อโยธยา และศรีวิชัย เป็นต้น⁵ และยกย่องเชิดชูเกียรติองค์พระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
 พ่อขุนรามคำแหง ที่ทรงทำให้อาณาจักรสุโขทัยเป็นปึกแผ่นทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม⁶
 แต่เนื้อหาที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนก็คือ แหล่งกำเนิดของชนชาติไทย จากเดิมที่เคยกล่าวว่
 ชนชาติไทยอยู่ทางตอนใต้ของประเทศจีน แถบมณฑลกวางตุ้ง ยูนนาน และกวางสี แล้วถูกจีน
 รุกราน จนต้องอพยพลงมาทางตอนใต้ จนถึงแผ่นดินไทยปัจจุบัน ในหนังสือเรียนเล่มนี้ได้รวบรวม
 ความเห็นไว้ถึง 5 แบบ คือ⁷

1. ความเห็นของกรมพระยาดำรงราชานุภาพ (ดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น)
2. ความเห็นของขุนวิจิตรมาตรา ที่ว่า ชนชาติไทยเป็นเจ้าของดินแดนที่เป็น
 ประเทศจีนในปัจจุบัน มีแหล่งกำเนิดอยู่บริเวณแถบภูเขาอัลไตมองโกเลีย จากนั้นอพยพลงมา
 ทางใต้แถบลุ่มน้ำแยงซีเกียง จีนตอนใต้ และประเทศไทย ตามลำดับ

4 เรื่องเดียวกัน, หน้า 135.

5 เรื่องเดียวกัน, หน้า 11-22.

6 เรื่องเดียวกัน, หน้า 25-34.

7 เรื่องเดียวกัน, หน้า 8-10.

3. ความเห็นของนักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดีชาวตะวันตกหลายคน สรุปว่า
ชนชาติไทยมีถิ่นกำเนิดอยู่ทางตะวันตกของมณฑลเสฉวน ต่อมาถูกจีนรุกราน จึงถอยร่นมาทางใต้
คืออาณาจักรน่านเจ้า และยังคงถูกจีนรุกรานอยู่จึงถอยลงมายังประเทศไทยปัจจุบัน

4. ความเห็นที่รวบรวมได้จากเอกสารจีน คือ ชนชาติไทยรวมกันเป็นชุมชนใหญ่
ถึงขั้นเป็นอาณาจักรบริเวณลุ่มน้ำแยงซีเกียง มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับจีนหลายร้อยปี ก่อนที่จะอพยพ
ลงมาทางตอนใต้ และดินแดนที่เป็นประเทศไทยปัจจุบัน

5. ความเห็นของปอล เบเนดิกส์ คือ คนไทยสืบเชื้อสายมาจากชนเผ่าใต้ ตระกูล
ออสโตรเนเซียน จึงน่าจะมีถิ่นฐานเดิมอยู่ทางภาคใต้ของทวีปเอเชีย บริเวณที่เป็นประเทศไทย
ปัจจุบัน ต่อมาเมื่อมอญ-เขมร รุกรานจึงอพยพหนีขึ้นไปทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ของจีน เมื่อถูก
จีนรุกรานจึงถอยร่นกลับมาที่เดิมอีกครั้ง

อย่างไรก็ตาม ความคิดเห็นทั้ง 5 ยังไม่เป็นที่ลงตัวแน่นอนอีกทั้งมีความคิดเห็น
ว่าชนชาติไทยมีกำเนิดอยู่ในประเทศไทยปัจจุบันมานานแล้วหลายพันปีโดยค้นพบหลักฐานต่าง ๆ มากมาย
นอกจากนี้เนื้อหาเกี่ยวกับประชากรไทยจะมีอยู่น้อยแล้ว เนื้อหาว่าด้วยลัทธิอื่นก็มีอยู่
น้อยตามไปด้วย คือ

... ประเทศที่ปกครองด้วยระบบสังคมนิยมขั้นสูงสุด คือประเทศที่ปกครองโดยพรรค
คอมมิวนิสต์ ประชาชนจะไม่มีสิทธิเสรีภาพ ผลผลิตต่างๆ ตกเป็นของรัฐ บุคคลจะมี
ทรัพย์สินเท่าที่จำเป็น พังดูเผินๆ ก็ยุติธรรมดี ทุกคนมีฐานะเท่าเทียมกัน แต่ความจริง
ชนชั้นปกครอง ซึ่งเป็นบุคคลในคณะพรรคคอมมิวนิสต์เป็นผู้มีอำนาจและอภิสิทธิ์เหนือ
ประชาชนถ้าคณะบุคคลดังกล่าวไม่ถูกทำลายล้าง ก็จะถูกทำลายตลอดชีวิต⁸

⁸เรื่องเดียวกัน, หน้า 71.

หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา ประเทศของเรา เล่ม 2 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1⁹

ตารางที่ 5.3 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม จากหนังสือเรียน
วิชาสังคมศึกษา ประเทศของเรา เล่ม 2 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1

มิติ	ความถี่	หน้า	ร้อยละ
การเมือง		87	35.51
เศรษฐกิจ		-	0
สังคม		158	64.48
รวม		245	100

⁹กระทรวงศึกษาธิการ, หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา ประเทศของเรา เล่ม 2
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2521).

ตารางที่ 5.4 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มেলাทางการเมืองตามระบอบ
ประชาธิปไตยในระดับอุดมคติ ระบบการเมือง และวิถีชีวิตจากหนังสือเรียน
วิชาสังคมศึกษา ประเทศของเรา เล่ม 2 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1

ระดับของประชาธิปไตย	ความถี่	หน่วย	รูป	ร้อยละ
อุดมคติ	113		-	10.64
ระบบการเมือง	745		6	70.71
วิถีชีวิต	198		-	18.64
รวม	1056		6	100

จากการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ตามตารางที่ 5.3 พบว่า เนื้อหาทางสังคมมีความถี่สูงสุดคือ 64.48% ในขณะที่เนื้อหาทางการเมืองปรากฏความถี่เท่ากับ 35.51% และไม่ปรากฏเนื้อหาทางเศรษฐกิจ

และจากการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มেলাทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยในระดับต่างๆ ตามตารางที่ 5.4 พบว่า การอบรมกลุ่มেলাในระดับระบบการเมืองมีความถี่สูงสุดคือ 70.71% ในขณะที่ระดับวิถีชีวิตและระดับอุดมคติเท่ากับ 18.64% และ 10.64% ตามลำดับ

ในระดับระบบการเมืองนอกจากการกล่าวถึงสถาบันทางการเมืองทั้งสาม คือ รัฐสภา รัฐบาล และศาลซึ่งเป็นเนื้อหาที่มีมาโดยตลอดแล้ว การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในระดับมัธยมศึกษา ก็คือ การให้ความสำคัญกับการเลือกตั้งและพรรคการเมือง เช่น ให้ความรู้เกี่ยวกับวิธีการเลือกตั้ง ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 วิธี คือ เลือกตั้งโดยตรง และเลือกตั้งโดยอ้อม การแบ่งเขตเลือกตั้งทั้งแบบรวมเขตและแบ่งเขตรวมทั้งข้อดีข้อเสีย และให้ความสำคัญกับการเลือกตั้งโดยตรงว่าสอดคล้องกับระบอบและแก้ปัญหาทุจริตได้คือ

ประเทศประชาธิปไตยโดยมาก ใช้วิธีการเลือกตั้งวิธีแรก (เลือกตั้งโดยตรง) เพราะประชาชนมีโอกาเลือกผู้แทนตรงตามความต้องการของตนและเป็นเสียงข้างมากอย่างแท้จริง ประชาชนผู้เลือกตั้งกับผู้แทนราษฎรย่อมมีความใกล้ชิดกัน ผู้สมัครรับเลือกตั้งมีโอกาเลือกเสียงได้ยาก เพราะผู้ใช้สิทธิเลือกตั้งมีจำนวนมาก...¹⁰

ในเรื่องของพรรคการเมืองนอกจากจะชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของพรรคการเมือง ในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยแล้ว ยังชี้ให้เห็นถึงคุณลักษณะของพรรคการเมืองที่ดีว่า ต้องเป็นที่รวมของคนที่มีอุดมการณ์เหมือนกัน ต้องมีความมุ่งหมายทางการเมือง ต้องมีการจัดระเบียบ และกฎเกณฑ์ที่แน่นอน และต้องให้ความรู้ทางการเมืองกับประชาชน¹¹ พร้อมกันนี้ได้แสดงถึงความอ่อนแอของพรรคการเมืองไทยว่า

...เนื่องจากทุกฝ่ายยังขาดวัฒนธรรมทางการเมือง พรรคการเมืองยังขาดนโยบายที่แน่นอน ส่วนมากกำหนดนโยบายคล้ายๆ กัน นอกจากนั้นการตั้งพรรคการเมือง ไม่ใช่เป็นการรวบรวมผู้มีความคิดเห็นทางการเมืองเหมือนกันเข้าด้วยกัน แต่อาศัยยึดตัวบุคคลมากกว่าหลักการ คือผู้ใดมีเงินหรือมีอำนาจมากก็ตั้งพรรคการเมืองขึ้น... ถ้าหัวหน้าพรรคหมดอำนาจหรือตายพรรคการเมืองนั้นก็ล่มไป... มีอุดมคติไม่แน่นอน... อามิสสินจ้างก็มีมาก แม้ผู้สังกัดพรรคฝ่ายค้านก็มีปรากฏเสมอที่ไปเข้าพรรครัฐบาล... ไม่เคารพมติส่วนใหญ่ของที่ประชุมพรรค... ความคิดเห็นแตกแยก... ท้าให้รัฐบาลขาดเสถียรภาพ... บ้านเมืองวุ่นวาย...¹²

10 เรื่องเดียวกัน, หน้า 30.

11 เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

12 เรื่องเดียวกัน, หน้า 34.

เรื่องเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ได้ถูกหยิบยกขึ้นมากล่าวในประเด็นใหม่ ๆ เช่น ทรงมีพระบารมีด้วยทรงทศพิศราชธรรม โอกาสที่จะก่อให้เกิดคดีจนถึงศาลท้าวได้ยากมาก แต่รัฐบาลจะต้องรับผิดชอบหากเกิดคดีทางแพ่งต้องฟ้องรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ส่วนคดีอาญาต้องให้สภาผู้แทนวินิจัย¹³ และได้ชี้ให้เห็นความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ว่า ดีกว่าระบอบการปกครองแบบประธานาธิบดี กล่าวคือ ความรู้สึกของประชาชนที่มีต่อพระมหากษัตริย์กับประธานาธิบดีจะแตกต่างกันคือ

...นอกจากเหตุผลทางประวัติศาสตร์แล้ว ในทางความเป็นจริง ประธานาธิบดีขึ้นสู่ตำแหน่งชั่วคราวระยะเวลาหนึ่ง ไม่ได้เป็นการสืบสันตติวงศ์อย่างพระมหากษัตริย์ ความศรัทธาจึงแตกต่างกัน นอกจากนี้ประธานาธิบดียอมสังกัดพรรคการเมืองมิได้ทั้งฝ่ายสนับสนุนและฝ่ายค้าน ไม่สามารถรวมจิตใจหรือความสามัคคีได้ เท่ากับพระมหากษัตริย์...¹⁴

...ประธานาธิบดีขึ้นสู่ตำแหน่งโดยการเลือกตั้ง และอยู่ในตำแหน่งชั่วคราวระยะเวลาตามกำหนดในรัฐธรรมนูญ ความรู้สึกของประชาชนต่อประธานาธิบดีเป็นความรู้สึกต่อคนธรรมดาสามัญที่มีภาวะความเป็นผู้นำ...บางที่สังกัดพรรคการเมือง...ยอมมีคู่แข่งทางการเมือง มีทั้งคนรักและคนชัง ส่วนพระมหากษัตริย์ทรงเป็นกลางทางการเมืองเป็นที่เคารพสักการะของนักการเมืองทุกฝ่าย และประชาชน...ที่มีความคิดเห็นแตกต่างกัน ดังนั้นพระมหากษัตริย์จึงมีลักษณะกลมกลืนกับชาติมากกว่าประธานาธิบดี¹⁵

สำหรับการอบรมกล่อมเกลารดับวิถีชีวิตนั้นปรากฏอยู่ในสามลักษณะ คือ ลักษณะแรกว่าด้วยเรื่องการสร้างวัฒนธรรมของสังคมประชาธิปไตย¹⁶ ได้แก่ ต้องเลื่อมใสในหลักประชาธิปไตย ความรู้จักร่วมมือกันในการดำเนินงานต่างๆ ความเคารพนับถือกฎหมายของบ้าน

13 เรื่องเดียวกัน, หน้า 43-44.

14 เรื่องเดียวกัน, หน้า 28.

15 เรื่องเดียวกัน, หน้า 47.

16 เรื่องเดียวกัน, หน้า 34-37.

เมือง ความรู้จักสละสิทธิส่วนตัวหรือสิทธิตามธรรมชาติ เพื่อรักษาประโยชน์ของส่วนรวม ความรู้จักหน้าที่ของตนและปฏิบัติอย่างจริงจัง และความตระหนักในค่านิยมของสังคมว่ามีความสำคัญต่อการประพฤติปฏิบัติของแต่ละคน

ลักษณะที่สอง คือ หน้าที่พลเมืองในเรื่องความมั่นคงที่พึงปฏิบัติ เช่น ความมีวินัย เคารพกฎหมาย เข้าใจกฎข้อบังคับ เป็นต้น ยกตัวอย่างเช่น

- ต้องรู้และเข้าใจในระเบียบข้อบังคับและกฎหมายของสถานศึกษา บ้านเมือง ประเทศชาติ ไว้ดี...

- ต้องสามารถบังคับตัวเอง ให้อปฏิบัติตามกฎข้อบังคับและกฎหมายเหล่านั้น ด้วยความภาคภูมิใจ เช่น บังคับตัวเองให้เข้ารับราชการทหาร บังคับตัวเองให้เสียภาษี...¹⁷

5. นักเรียนและประชาชนทั้งปวง จะต้องศึกษาให้เข้าใจในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข อ่านรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปัจจุบันให้เข้าใจ โดยเฉพาะเรื่องสิทธิเสรีภาพและหน้าที่...และปฏิบัติตาม

6. นักเรียนและประชาชนทั้งปวง จะต้องได้รับการฝึกฝนทั้งทางด้านอาวุธและด้านอื่นๆ ไว้เพื่อป้องกันรักษาดินแดนไทย เพื่อผจญภัยของการรุกราน และก่อวินาศกรรม...¹⁸

และลักษณะที่สาม คือ การกล่าวถึงค่านิยมที่พึงปรารถนาจากแง่มุมของพุทธศาสนา เช่น "พระพุทธศาสนาสอนให้คนเชื่อเรื่อง ทาดีได้ดีชั่วได้ชั่ว...ดำเนินชีวิตด้วยทางสายกลาง คือ ความพอดี... ให้พิจารณาสิ่งต่างๆ โดยใช้เหตุผล ด้วยสติ ปัญญา รวมความแล้วเป็นการสอนให้พัฒนาตนเอง เพื่อเป็นบุคคลที่ดีในสังคม"¹⁹

17 เรื่องเดียวกัน, หน้า 125.

18 เรื่องเดียวกัน, หน้า 125-126.

19 เรื่องเดียวกัน, หน้า 156.

...คนว่าง่าย มิได้หมายความว่าเหมือนกันกับคนเชื่อง่าย หรือขาดความเป็นตัวของตัวเอง คนว่าง่ายหมายถึงคนฉลาด รู้จักนั่งฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ไม่โต้เถียงตั้งต้นเอาแต่ใจ...หากมีข้อสงสัย ความเห็นไปตรงกัน หลังจากได้คิดไตร่ตรองแล้วก็หาวิธีซักถามโต้แย้งอย่างนุ่มนวลภายหลัง...²⁰ เป็นต้น

ส่วนในระดับอุดมคติยังคงเป็นเรื่องสิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาค คุณค่าในความเป็นคน มีเกียรติยศศักดิ์ศรี แต่ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ การกล่าวถึง การใช้สิทธิเสรีภาพโดยมีอิทธิพลจากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519²¹ เช่น

ตัวอย่างเช่น นักเรียนมีหน้าที่ศึกษาเล่าเรียน และอาจช่วยเหลือสังคมบ้างตามความเหมาะสมแก่สภาพของผู้เยาว์ แต่ถ้าไม่เข้าเรียนหรือขาดเรียนโดยไม่มีเหตุผลสมควร ก็ถือว่าไม่ปฏิบัติหน้าที่ตามตำแหน่ง หรือไปปฏิบัติหน้าที่อื่นซึ่งไม่ใช่งานหน้าที่ของตน เช่น การรวมกลุ่มบีบบังคับรัฐบาลให้ทำอย่างนั้นอย่างนี้ ซึ่งไม่ถูกต้องเพราะการควบคุมรัฐบาลเป็นหน้าที่ของสภา²²

ในประเทศด้อยพัฒนาหรือกำลังพัฒนา คนรุ่นใหม่หรือคนวัยหนุ่มสาวที่ยังไม่เข้าสู่วัยการณบ้านเมือง เมื่อศึกษาเรื่องประชาธิปไตยเพียงเล็กน้อย ก็มีจิตสำนึกแรงที่จะใช้สิทธิเสรีภาพอย่างเต็มที่ เพราะคิดว่านั้นคือประชาธิปไตย ผลก็คือ ความกระเทือนถึงสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่น ซึ่งไม่ถูกต้อง การใช้สิทธิเสรีภาพต้องมีขอบเขต...²³

...ไม่มีระเบียบวินัยและกฎหมาย ก็จะพังทลายโดยเร็ว จะมีแต่กฎหมาย ครอบงำได้ อะไรก็ยกพวกยกหมู่เข้าเรียกร้อง เข้าทำลาย เข้าแย่งชิง เข้าปลุกปั่น อันเป็นลักษณะของคนป่าเถื่อน...²⁴ เป็นต้น

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 175.

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 22, 35, 57-63, 118.

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 36.

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 61.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 125.

สรุปเนื้อหาหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา ประเทศของเรา เล่ม 2 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 พบว่า มุ่งอบรมกล่อมเกลารัฐจักคณาของสถาบันทางการเมืองการปกครอง เช่น สถาบันพระมหากษัตริย์ รัฐบาล รัฐสภา และศาล ตลอดจนพรรคการเมืองและการเลือกตั้ง ซึ่งต้องอาศัยการสร้างค่านิยมของพลเมืองให้สอดคล้องกับความเป็นประชาธิปไตย เช่น ปฏิบัติตามกฎหมาย รู้จักใช้สิทธิเสรีตามขอบเขต เป็นต้น ประเด็นเรื่องความมั่นคงยังคงปรากฏให้เห็นมากพอสมควร โดยเฉพาะการกล่าวถึงลัทธิอื่น คือ คอมมิวนิสต์²⁵ และเรียกร้องให้ทุกฝ่ายร่วมมือกันปราบปราม

ในส่วนของสังคม ได้แก่ การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โบราณสถาน โบราณวัตถุ และสมบัติของชาติ²⁶ ตลอดจนประเพณีปฏิบัติตนตามหลักพุทธศาสนา เช่น ในชีวิตประจำวัน การประกอบพิธีต่างๆ พร้อมทั้งยกหลักธรรม และนิทาน ข้อสอนเปรียบเทียบ เป็นต้น

²⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 115-116, 121-123, 125, 127.

²⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 104-114.

หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา เพื่อนบ้านของเรา ส 203 ส 204 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2²⁷

ตารางที่ 5.5 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม จากหนังสือเรียน
วิชาสังคมศึกษา เพื่อนบ้านของเรา ส 203 ส 204 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2

มิติ \ ความถี่	หน้า	ร้อยละ
การเมือง	72	24.32
เศรษฐกิจ	49	16.55
สังคม	175	59.12
รวม	296	100

²⁷กระทรวงศึกษาธิการ, หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา เพื่อนบ้านของเรา ส 203 ส 204 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2523).

ตารางที่ 5.6 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มกลางทางการเมืองตามระบอบ
ประชาธิปไตยในระดับอุดมคติ ระบบการเมือง และวิถีชีวิตจากหนังสือเรียน
วิชาสังคมศึกษา เพื่อนบ้านของเรา ส 203 ส 204 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2

ระดับของประชาธิปไตย	ความถี่	หน่วย	รูป	ร้อยละ
อุดมคติ	23	-	-	3.57
ระบบการเมือง	354	-	-	55.05
วิถีชีวิต	266	-	-	41.36
รวม	643	0	0	100

จากการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ตามตารางที่ 5.5 พบว่า เนื้อหาทางสังคมมีความถี่สูงสุดคือ 59.12% ในขณะที่เนื้อหาทางการเมืองและเศรษฐกิจ ปรากฏความถี่ 24.32% และ 16.55% ตามลำดับ

และจากการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มกลางทางการเมืองตามระบอบ
ประชาธิปไตยในระดับต่างๆ ตามตารางที่ 5.6 พบว่าการอบรมกลุ่มกลางทางการเมืองในระดับ
ระบบการเมืองมีความถี่สูงสุด คือ 55.05% และในระดับวิถีชีวิตพบความถี่ 41.36% ส่วนในระดับ
อุดมคติพบเพียง 3.57%

ในระดับระบบการเมืองซึ่งมีความถี่สูงสุดนี้ นอกจากเรื่องการเมืองแบ่งแยกอำนาจ
อธิปไตยออกเป็นฝ่ายนิติบัญญัติ บริหาร ตุลาการแล้ว ยังมีเนื้อหาที่อาจกล่าวไม่ได้
เต็มที่น่ากว่าเป็นเนื้อหาที่แปลกใหม่ แต่อาจกล่าวได้ว่าได้รับความสำคัญกว่าที่เคย
มีมา ได้แก่ การปกครองท้องถิ่น และบทบาทของทหาร

ในส่วนของการปกครองท้องถิ่นได้ชี้ให้เห็นว่าเป็นการแบ่งอำนาจจากรัฐบาลกลางไปสู่ระดับภูมิภาค และเป็นการกระจายอำนาจสู่ระดับท้องถิ่น เพื่อให้ประชาชนปกครองตนเอง เก็บภาษีเอง トラกกฎหมายตัวเอง มีอำนาจปกครองท้องถิ่นเอง รัฐบาลควบคุมแต่พอสมควร²⁸ แต่ในทางปฏิบัติมักมีอิทธิพลทางการเมืองระดับชาติเข้าไปแทรกโดยพรรคการเมืองมักส่งตัวแทนเข้ารับเลือกตั้งเป็นผู้ปกครองท้องถิ่น ยี่งานนครใหญ่ เช่น กรุงเทพมหานคร พรรคการเมืองฝ่ายค้านก็เคยได้รับเลือกตั้งให้บริหารหลายครั้งหลายครา²⁹

พร้อมกันนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงปัญหาสำคัญในการพัฒนาการปกครองท้องถิ่นโดยเฉพาะปัญหาอันเกิดจากจิตสำนึกของประชาชนในท้องถิ่น จนทำให้ส่วนกลางยังคงรวมศูนย์อยู่ต่อไป คือ

การปกครองท้องถิ่นในประเทศที่มีการผูกขาดอำนาจการปกครองมักมีอุปสรรคมาก ทานองเดียวกับการปกครองระดับชาติ คือขาดผู้ที่มีประสบการณ์ในการปกครอง ประชาชนไม่ค่อยเห็นความสำคัญของการไปใช้สิทธิเลือกตั้ง ตามหลักการปกครองท้องถิ่นจะต้องให้หน่วยการปกครองท้องถิ่นเป็นอิสระจากรัฐบาลกลางมากที่สุด เพื่อให้ประชาชนได้ปกครองตัวเองอย่างแท้จริง แต่ด้วยเหตุที่...ส่วนมากยังขาดการพัฒนาทางด้านการเมืองการปกครอง รัฐบาลจึงต้องคุมอำนาจไว้มาก ไม่ปล่อยให้ประชาชนในท้องถิ่นได้ปกครองตัวเองเต็มที่...³⁰

และจากเหตุดังกล่าวข้างต้นได้ยกตัวอย่างกรณีกรุงเทพมหานครว่า ในปีพ.ศ. 2518 ประเทศไทยได้ออกกฎหมายให้กรุงเทพมหานครมีหน่วยการปกครองท้องถิ่นเพียงอย่างเดียว แต่ก็เกิดปัญหาดังข้อความข้างต้น จนรัฐบาลต้องใช้อำนาจพิเศษถอดถอน ทั้งฝ่ายนิติบัญญัติ (สภากรุงเทพมหานคร และฝ่ายบริหาร (ผู้ว่าราชการและรองผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร) และใช้วิธีการแต่งตั้งแทนการเลือกตั้งชั่วคราว จนกว่าจะมีการปรับปรุงกฎหมายให้เหมาะสมเสียใหม่³¹

28 เรื่องเดียวกัน, หน้า 28.

29 เรื่องเดียวกัน, หน้า 28-29.

30 เรื่องเดียวกัน, หน้า 29.

31 เรื่องเดียวกัน.

แต่อย่างไรก็ตามเงื่อนไขของการปกครองท้องถิ่นมิได้มีอยู่แค่จิตสำนึกของประชาชน และการกระจายอำนาจจากส่วนกลางเท่านั้น เช่น

...การปกครองระดับท้องถิ่นมีขอบเขตกว้างขวางมากและเป็นเรื่องใกล้ตัวพลเมืองมากที่สุด... ท้องถิ่นที่อยู่ห่างไกลมีคนอยู่น้อยกระจุกกระจายกันไป ปัญหาการปกครองไม่ค่อยมี ก็ไม่จำเป็นต้องจัดรูปการปกครองท้องถิ่น แต่บริเวณที่มีคนอยู่อาศัยหนาแน่นย่อมมีปัญหา... รัฐบาลกลางไม่อาจดูแลช่วยเหลือได้ทั่วถึงทั้งประเทศ และปัญหาเหล่านี้ไม่มีใครดำเนินการแก้ไขได้ดีเท่ากับพลเมืองของเจ้าของท้องถิ่น เพราะเขารู้ปัญหาดี และเต็มใจที่จะแก้ไขเพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวิตประจำวันของเขาเอง ...แต่เนื่องจากท้องถิ่นแต่ละแห่งมีความแตกต่างกันในด้านรายได้และความพร้อมของประชาชนที่จะปกครองตนเอง รัฐบาลจึงกระจายอำนาจให้น้อยบ้างมากบ้าง ถ้าเป็นเทศบาลก็มีการกระจายอำนาจให้มาก ถ้าเป็นองค์การบริหารส่วนจังหวัดและสุขาภิบาล รัฐบาลยังคงคุมอำนาจไว้มาก...

การปกครองท้องถิ่นมีความสำคัญ เพราะเป็นรากฐานของการปกครองระบอบประชาธิปไตย ถ้าพลเมืองปกครองตัวเองในระดับท้องถิ่นไม่ได้ ก็ยากที่จะให้มีการปกครองระบอบประชาธิปไตยระดับชาติ...³²

ในเรื่องบทบาทของทหารนับว่ามีเนื้อหาที่ต่างออกไปจากเดิม และดูจะเป็นการสร้างความชอบธรรมให้แก่สถาบันนี้อย่างชัดเจน โดยย้ำว่า การทหารย่อมเป็นกิจการสำคัญยิ่งสำหรับการป้องกันบ้านเมือง ทั้งภายในและภายนอก ไม่ว่าประเทศใด ย่อมจะทะนุบำรุงการทหารของตนทั้งสิ้น ประเทศชาติใดที่หลงผิดไป ไม่ทะนุบำรุงการทหารโดยรวบคู่กันไปกับงานด้านอื่นๆ นั้น ก็ประสบความหายนะโดยรวดเร็วโดยไม่ต้องสงสัย³³ พร้อมทั้งกล่าวถึงบทบาทของทหารหลายประการ เช่น

1. ผูกอบรมคนหนุ่มและประชาชนทั่วไป ให้มีความรู้ในการทหารตามที่เหมาะสม การฝึกอาวุธและทำการรบได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทุกคนต้องรับราชการทหาร

³²เรื่องเดียวกัน, หน้า 245.

³³เรื่องเดียวกัน, หน้า 281.

2. กองทัพไทย จะต้องสร้างสมอาวุธยุทธภัณฑ์ทั้งปวงไว้ให้พร้อมสรรพ
3. ทหารไทยทุกคนจะต้องมีวินัยดีเยี่ยม มีความกล้าหาญ มีชีวิตดี ไม่เกรงกลัวข้าศึก พร้อมจะสละชีวิตเพื่อชาติ...
4. นอกจากการป้องกันปราบปราม และรบพุ่งแล้ว ทหารยังมีหน้าที่ทางพลเรือนอีกด้วย... ช่วยในการพัฒนาชนบท... ทำถนนหนทาง การเกษตร การรักษาพยาบาลประชาชน ผู้เจ็บป่วยและอื่นๆ ในยามที่เกิดทุกข์ภัย เช่น น้ำท่วม ไฟไหม้...
5. นอกจากที่กล่าวมาแล้วทหารยังมีหน้าที่พิเศษ... เพื่อจะได้รู้จักป้องกันหมู่บ้านของตน ในการนี้ทหารจะต้องเข้าช่วยในการฝึก และช่วยกันจัดตั้งหมู่บ้านนี้ขึ้นตามชายแดนรอบประเทศ... เรียกว่า หมู่บ้านยุทธศาสตร์...³⁴ และได้สรุปว่า

เมื่อเราเข้าใจเกี่ยวกับความสำคัญของทหารเช่นนี้แล้ว จะต้องช่วยกันทำนุบำรุง การทหารโดยพร้อมเพรียงกัน ดูแลให้เกิดความเข้มแข็งและมั่นคงขึ้นอย่างสูงสุด
พี่น้องชาวไทยทุกคน จะต้องเป็นทหารหรือได้รับการศึกษาเล่าเรียนวิชาทหารโดยทั่วหน้ากัน เพราะเป็นหน้าที่ของชนชาวไทยทุกคนตามกฎหมาย ที่จะต้องป้องกันรักษา ประเทศชาติเมื่อมีเหตุร้ายแรงใดๆ ขึ้น เราจะต้องร่วมมือกับทางราชการทหาร...³⁵

ในระดับวิถีชีวิตถือว่ามียุคก่อนข้างมาก ซึ่งพอจะรวบรวมได้ดังนี้³⁶

- ขยันหมั่นเพียร
- รู้จักรักษาหน้าที่ของตน
- มีการศึกษาดี
- ความมีวินัย
- ยอมรับกติกาประชาธิปไตย
- ปฏิบัติตามกฎหมาย

³⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 281-282.

³⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 282.

³⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 243, 246, 256-257, 259, 262, 262-273, 280.

- การป้องกันประเทศ
- การเสียภาษี
- การรับราชการทหาร
- สนใจข่าวสารบ้านเมือง ศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับพรรคการเมือง

นโยบายและประวัติของนักการเมือง

- ความรับผิดชอบต่อหน้าที่
- ความซื่อสัตย์
- ความเสียสละ
- ความอดทน
- ความสามัคคี
- การช่วยเหลือราชการตามโอกาส
- การรักษาสมบัติส่วนรวม
- บริจาคทรัพย์สินหรือแรงงาน
- เคารพสิทธิของตนเองและผู้อื่น

ส่วนในระดับอุดมคติซึ่งพบความถี่น้อยที่สุด เป็นการกล่าวถึงสิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาค³⁷ เหมือนที่เคยกล่าวมา เช่น

...คนเราเกิดมามีอิสระโดยธรรมชาติ สามารถกระทำการใดๆได้ตามต้องการเรียกว่า มีเสรีภาพ แต่เนื่องจากต้องอยู่ร่วมกับคนอื่นจำนวนมาก ถ้าทำอะไรตามใจชอบ อาจทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ดังนั้น จึงต้องมีการกำหนดสิทธิและหน้าที่ระหว่างกัน ให้นั่นนอน...

...คนเราเกิดมาเป็นมนุษย์เหมือนกัน ควรมีผลได้ผลเสียเท่าเทียมกัน เรียกว่าเสมอภาคกัน แต่เนื่องจากคนเรามีความแตกต่างกันในด้านร่างกาย สติปัญญาและอื่นๆ ที่แข็งแรงกว่าหรือฉลาดกว่า อาจเอารัดเอาเปรียบคนที่อ่อนแอกว่า หรือฉลาดน้อยกว่า จึงจำเป็นต้องมีการกำหนดสิทธิและหน้าที่ไว้ เพื่อป้องกันการเอารัดเอาเปรียบกัน และส่งเสริมความร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลกัน³⁸

³⁷เรื่องเดียวกัน, หน้า 252-261.

³⁸เรื่องเดียวกัน, หน้า 252.

สรุปเนื้อหาหนังสือเรียนวิชาสังคม เพื่อนบ้านของเรา ส 203 ส 204 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 พบว่า มุ่งอบรมกล่อมเกลารู้จักประเทศต่างๆ ในทวีปเอเชียโดยเฉพาะประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียง ในแง่ สังคม เศรษฐกิจ และการเมือง พร้อมกับการฝึกฝนการอ่านและเขียนแผนที่ตามหลักภูมิศาสตร์³⁹ ในส่วนของประเทศไทยมุ่งอบรมกล่อมเกลารู้จักทราบ ซึ่งถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาสมัยอยุธยาในแง่การเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ความเจริญรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

แต่อย่างไรก็ตาม มิได้ทิ้งเนื้อหาว่าด้วยสิทธิและหน้าที่และพลเมืองในสังคมไทย ตั้งแต่ระดับจิตใจคือคุณธรรมและจริยธรรม ระดับท้องถิ่นเน้นที่การปกครองตนเอง ระดับกฎหมายและความมั่นคง แต่สรุปไว้ตอนท้ายว่าด้วยสิ่งที่น่าปรารถนาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ การร่วมมือและสันติภาพโดยได้ยกตัวอย่างผลเสียของสงครามโลกครั้งที่สอง และการที่ไทยสามารถรอดพ้นจากการเป็นผู้แพ้สงครามด้วยขบวนการเสรีไทย ความร่วมมือระดับภูมิภาค คือ สมาคมประชาชาติเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือ องค์การอาเซียน⁴⁰

ในขณะที่เนื้อหาทางการเมืองว่าด้วยลัทธิอื่น คือ คอมมิวนิสต์ยังปรากฏให้เห็นอยู่มากพอสมควร โดยกล่าวถึงในลักษณะที่เป็นการปกครองรูปแบบหนึ่ง การขยายอุดมการณ์โดยยุทธวิธีต่างๆ ที่น่าสพรึงกลัว และขัดต่อวัฒนธรรมของไทย พร้อมทั้งเรียกร้องให้ช่วยกันสอดส่องดูแล โดยเน้นที่การปฏิบัติตามกฎหมาย การแจ้งข่าวสารกับเจ้าหน้าที่ หรือการสละชีวิตเพื่อป้องกันประเทศ⁴¹

³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 156-168.

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 297-300.

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 24-25, 274-275, 293-294.

หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา โลกของเรา เล่ม 1 ส 305 ส 306 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3⁴²

ตารางที่ 5.7 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม จากหนังสือเรียน
วิชาสังคมศึกษา โลกของเรา เล่ม 1 ส 305 ส 306 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3

มิติ	ความถี่	หน้า	ร้อยละ
การเมือง		57	23.07
เศรษฐกิจ		60	24.29
สังคม		130	52.63
รวม		247	100

⁴²กระทรวงศึกษาธิการ, หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา โลกของเรา เล่ม 1 ส 305 ส 306 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2527).

ตารางที่ 5.8 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มกลางทางการเมืองตามระบอบ
ประชาธิปไตยในระดับอุดมคติ ระบบการเมือง และวิถีชีวิตจากหนังสือเรียน
วิชาสังคมศึกษา โลกของเรา เล่ม 1 ส 305 ส 306 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3

ระดับของประชาธิปไตย	ความถี่	หน่วย	รูป	ร้อยละ
อุดมคติ		39	-	10.65
ระบบการเมือง		317	-	86.61
วิถีชีวิต		10	-	2.73
รวม		366	0	100

จากการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ตามตารางที่ 5.7 พบว่า เนื้อหาทางสังคมมีความถี่สูงสุดคือ 52.63% ในขณะที่เนื้อหาทางเศรษฐกิจและการเมือง ไม่แตกต่างกันมากนักคือ 24.29% และ 23.07% ตามลำดับ

และจากการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มกลางทางการเมืองตามระบอบ
ประชาธิปไตยในระดับต่างๆ ตามตารางที่ 5.8 พบว่า การอบรมกลุ่มกลางในระดับระบบการ
เมืองมีความถี่สูงสุดคือ 86.61% ในขณะที่ระดับอุดมคติพบเพียง 10.65% และระดับวิถีชีวิต
พบไม่มากนักคือ 2.73%

ในระดับระบบการเมืองซึ่งมีความถี่สูงสุดนั้นเป็นการกล่าวถึงระบอบประชาธิปไตย
ในประเทศโลกกลุ่มที่หนึ่ง และโลกกลุ่มที่ 3 (ซึ่งในหนังสือเรียนเล่มนี้เป็นการเปรียบเทียบระหว่าง
3 กลุ่ม คือ โลกกลุ่มที่ 1 โลกกลุ่มที่ 2 และโลกกลุ่มที่ 3) สำหรับในโลกกลุ่มที่ 1 หรือโลกที่
พัฒนาแล้ว 22 ประเทศที่มีการพัฒนาทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม รวมทั้งอิทธิพลทาง

ประวัติศาสตร์ที่เอื้ออำนวยต่อวัฒนธรรมแบบประชาธิปไตย นอกจากประเด็นเกี่ยวกับโครงสร้างหรือรูปแบบที่ซ้ำ กล่าวคือ แบบประธานาธิบดี รัฐสภา กึ่งรัฐสภา กึ่งประธานาธิบดี และศาลที่มีประสิทธิภาพแล้ว ประเด็นสำคัญในการพัฒนาทางการเมืองก็คือ บทบาทของชนชั้นกลางโดยเฉพาะในยุโรป ที่เข้ามามีบทบาททางการเมือง เป็นปากเสียงให้กับชนชั้นต่ำ หรือคนสามัญ และกระทำการผ่านตัวแทนของตนในรัฐสภา แม้จะทาเพื่อประโยชน์ของชนชั้นตนจนเกิดความวุ่นวาย แต่ก็สามารถมีชัยชนะได้ เช่น

...ชาวอังกฤษได้ใช้เวลาและความอดทนอดกลั้น เป็นอย่างมากในการเปลี่ยนแปลงประเทศของเขาให้รับหลักการของความยิ่งใหญ่ของประชาชน และสามารถนำประเทศเข้าสู่ประชาธิปไตย ที่จะต้องยอมรับว่าประชาชนเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจ...และความสำเร็จดังกล่าว จัดเป็นชัยชนะในการต่อสู้ของพ่อค้าและชนชั้นกลางในประเทศอังกฤษนั่นเอง⁴³

อีกตัวอย่างหนึ่งคือกรณีประเทศฝรั่งเศส เมื่อกลางพุทธศตวรรษที่ 24 โดยมีชนชั้นกลางเป็นผู้นำ เพียงแต่มีลักษณะรุนแรง และมีผลกว้างไกลกว่าอังกฤษ และได้สรุปว่า

อาจกล่าวได้ว่า ชนชั้นกลางมีส่วนสำคัญในการวางรากฐานและสร้างศรัทธาในระบอบประชาธิปไตยให้กับยุโรปตะวันตก ทำให้ยุโรปตะวันตกเกิดความภาคภูมิใจในระบอบที่ตนสร้างขึ้นมา และมีความประสงค์จะเผยแพร่ความคิดในแนวนี้ออกไปให้กว้างที่สุดเท่าที่จะทำได้ ต่อมาระบอบประชาธิปไตยจึงกลายเป็นสัญลักษณ์สำคัญประการหนึ่งของประเทศที่พัฒนาแล้วโดยทั่วไป ไม่จำกัดอยู่เพียงยุโรปตะวันตกเท่านั้น⁴⁴

ในกรณีของอเมริกาที่เช่นเดียวกันที่รากฐานของประชาธิปไตยก่อตัวมาจากชนชั้นกลาง แม้จะรับมรดกตกทอดทางศาสนา วัฒนธรรม และแนวความคิดเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคมจากยุโรป คือ "...สังคมอเมริการะยะแรกอาจเป็นสังคมเพาะปลูก แต่เป็น

⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 64-65.

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 65.

สังคมของชนชั้นกลางที่ยอมรับความยิ่งใหญ่ของประชาชนและรักเสรีภาพเป็นชีวิตจิตใจ ระบอบประชาธิปไตยจึงเป็นสิ่งที่คนอเมริกันเทิดทูน และต้องการพิทักษ์รักษาเอาไว้จนถึงที่สุด"⁴⁵

อย่างไรก็ตาม ปัญหาการเมืองของประเทศที่พัฒนาแล้วก็ยังคงปรากฏอยู่เสมอ แม้ว่าจะแตกต่างจากปัญหาในกลุ่มอื่นๆ เช่น การลักลอบสืบความลับ การคอร์รัปชัน การรับสินบท การตีความเจตนารมณ์แห่งกฎหมายที่แตกต่างกัน หรือการผูกขาดอำนาจทางการเมืองของพรรคการเมืองบางพรรคเป็นระยะเวลาอันยาวนาน เช่น กรณีญี่ปุ่น⁴⁶ (แต่ที่มาของการจัดตั้งรัฐบาลนั้น ถูกต้องตามหลักประชาธิปไตย)

สำหรับในประเทศกลุ่มที่ 3 มีความเกี่ยวข้องกับประชาธิปไตยมักไม่ประสบผลสำเร็จ แม้จะมีรูปแบบการปกครองเช่นเดียวกับกับโลกกลุ่มที่ 1 ก็ตาม เนื่องจาก⁴⁷

1. ประชาชนมีการศึกษาต่ำ
2. ความขัดแย้งทางการเมืองอันเนื่องมาจากลักษณะสังคมแบบพหุนิยม
3. การที่ประเทศเหล่านี้เคยตกเป็นเมืองขึ้นของชาติตะวันตก เมื่อได้เอกราชจึงมีความขัดแย้งกันระหว่างระบบเก่าและระบบใหม่ เป็นปัญหาของชนพื้นเมืองที่ต้องการให้รัฐบาลมีการปกครองแบบที่เป็นตัวของตัวเอง
4. การแข่งขันกันมีอิทธิพลระหว่าง 2 ขั้วอำนาจ (สหรัฐอเมริกา-สหภาพโซเวียต) ซึ่งเข้าแทรกแซงกิจการในภูมิภาคต่างๆ และมีผลกระทบต่อการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

และลักษณะทั่วไปอันสำคัญของกลุ่มประเทศโลกที่ 3 ภายหลังจากที่ได้รับเอกราชแล้ว (ส่วนใหญ่) เกิดปัญหาขึ้นภายในเสมอ คือ การเปลี่ยนแปลงการปกครองแบบประเทศแม่ แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ โดยเฉพาะปัญหาการปฏิวัติรัฐประหาร คือ

⁴⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 66.

⁴⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 81.

⁴⁷เรื่องเดียวกัน, หน้า 238-239.

...มีการแตกแยกทางการเมือง... ยึดถือตัวบุคคลหรือตระกูลเป็นหลัก แม้มีการเลือกตั้ง แต่ผู้ได้รับเลือกตั้งมาได้แก่บุคคลคนเดียวหรือตระกูลเดียว อยู่ในตำแหน่งติดต่อกันหลายสมัย... แต่พออยู่ๆ ไปได้ไม่นานจะมีการยึดอำนาจปกครองมากขึ้นทุกที... คือมีบุคคลคนหนึ่ง ซึ่งส่วนมากเป็นคณะทหารยึดอำนาจจากรัฐบาลที่ชอบด้วยกฎหมาย เมื่อยึดอำนาจแล้ว จะมีการเลิกสมรัฐธรรมนูญ... มีการยกเลิกพรรคการเมือง และดำเนินการปกครองด้วยอำนาจปฏิวัติ ในบางประเทศมีบุคคลคณะใหม่ยึดอำนาจซ้อน และในบางประเทศคณะผู้ยึดอำนาจจัดให้มีการรัฐธรรมนูญใหม่ที่คิดว่าดีกว่าเดิม เสร็จแล้วก็จัดให้มีการเลือกตั้ง แต่งตั้งรัฐบาลใหม่ได้ไม่นานก็มีการยึดอำนาจอีก เหตุการณ์หมุนเวียนเช่นนี้ตลอดไป⁴⁸

จากข้อความข้างต้นได้ยกตัวอย่างประเทศที่เกิดปัญหาดังกล่าว เช่น เกาหลีใต้ ฟิลิปปินส์ พม่า อินโดนีเซีย ปากีสถาน และบังคลาเทศ

ในส่วนของกรอบมกล่อมเกล่าในระดับอุดมคติ เป็นเรื่องของสิทธิ เสรีภาพ การยกย่อง ความรู้ความสามารถ และเห็นค่าของความเป็นมนุษย์ สติปัญญา มีมันสมอง มีความสำคัญเท่ากันหมด มีอำนาจในตัวเอง ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นต้น⁴⁹

และในระดับวิถีชีวิตซึ่งพบความถ้อยน้อยที่สุด ได้แก่ ความเชื่อมั่นในตนเอง รู้จักเคารพตนเอง เห็นความสำคัญของผู้อื่น ให้เกียรติผู้อื่น เป็นตัวของตัวเอง ไม่หวังพึ่งผู้อื่น รู้จักคิดและทำ มีระเบียบวินัย เอาจริงเอาจัง แสวงหาความรู้⁵⁰

48 เรื่องเดียวกัน, หน้า 233.

49 เรื่องเดียวกัน, หน้า 4, 60, 64-66, 84.

50 เรื่องเดียวกัน, หน้า 4, 84, 85.

สรุปเนื้อหาหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา โลกของเรา เล่ม 1 ส 305 ส 306 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 พบว่ามุ่งอบรมกลุ่มเวลาให้รู้จักลักษณะทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ตลอดจนความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของโลกกลุ่มที่หนึ่ง ซึ่งประกอบด้วยประเทศ 22 ประเทศ ที่ส่วนใหญ่อยู่นิยยุโรปตะวันตก แองโกลอเมริกา ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ แอฟริกาใต้ และญี่ปุ่น โลกกลุ่มที่สอง หรือโลกสังคมนิยม เช่น สหภาพโซเวียต ยุโรปตะวันออก คิวบา บางส่วนของแอฟริกา และส่วนหนึ่งของเอเชีย รวม 20 ประเทศ และสุดท้ายคือโลกกลุ่มที่สาม หรือโลกกำลังพัฒนา 141 ประเทศ ดินแดนส่วนใหญ่ของเอเชียและแอฟริกา ละตินอเมริกา ตลอดจนหมู่เกาะน้อยใหญ่มหาสมุทรต่างๆ ทั่วโลก ยกเว้น ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ และญี่ปุ่น รวมทั้งสิ้นกว่าร้อยประเทศ (ซึ่งทั้งสามกลุ่มจะยกประเทศที่สำคัญขึ้นมากล่าวในรายละเอียด)

จากเนื้อหาหนังสือเรียนเล่มนี้เป็นการเปรียบเทียบทางการเมืองในประเทศทั้งสามกลุ่มอย่างชัดเจน โดยมีแนวโน้มหรืออนเอียงเข้ากับฝ่ายประชาธิปไตยอย่างเห็นได้ชัด ว่าจะเห็นข้อความที่เห็นด้วยกับหลักการประชาธิปไตย⁵¹ หรือข้อความอธิบายระบบการเมืองของโลกกลุ่มที่ 2⁵²

แต่อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ควรกลุ่มประเทศโลกที่สามควรทำก็คือ ต้องต่อสู้กับกลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้ว โดยวิธีทางที่สันติ ต้องพัฒนาทั้งภายในและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดยเฉพาะการรวมกลุ่มในรูปแบบขององค์การระหว่างประเทศ โดยเฉพาะองค์การสหประชาชาติ ซึ่งจะทำให้เกิดน้ำหนักในการต่อรอง เนื่องจากมีจำนวนประเทศมากมาย ซึ่งในทางปฏิบัติยังรวมกลุ่มกันได้ อย่างหลวมๆ ไม่มีมั่นคง และเห็นประโยชน์ของประเทศตนเป็นหลัก อิทธิพลในวิธีทางการเมืองจึงยังมีไม่มากนัก⁵³

51 เรื่องเดียวกัน, หน้า 85, 220.

52 เรื่องเดียวกัน, หน้า 137-149, 153-157, 231.

53 เรื่องเดียวกัน, หน้า 241.

หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา ส 305 ส 306 โลกของเรา เล่ม 2 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3⁵⁴

ตารางที่ 5.9 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม จากหนังสือเรียน
วิชาสังคมศึกษา ส 305 ส 306 โลกของเรา เล่ม 2 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3

มิติ \ ความถี่	หน้า	ร้อยละ
การเมือง	28	19.71
เศรษฐกิจ	17	11.97
สังคม	97	68.30
รวม	142	100

⁵⁴กระทรวงศึกษาธิการ, หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา ส 305 ส 306 โลกของเรา เล่ม 2 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2528).

ตารางที่ 5.10 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มেলাทางการเมืองตามระบอบ
 ประชาธิปไตยในระดับอุดมคติ ระบบการเมือง และวิถีชีวิตจากหนังสือเรียน
 วิชาสังคมศึกษา ส 305 ส 306 โลกของเรา เล่ม 2 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3

ระดับของประชาธิปไตย	ความถี่	หน่วย	รูป	ร้อยละ
อุดมคติ	-	-	-	0
ระบบการเมือง	53	2	-	22.91
วิถีชีวิต	185	-	-	77.08
รวม	238	2	-	100

จากการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ตามตารางที่ 5.9 พบว่า เนื้อหาทางสังคมมีความถี่สูงสุดคือ 68.30% ในขณะที่เนื้อหาทางการเมือง และเศรษฐกิจ พบความถี่เท่ากับ 19.71% และ 11.97% ตามลำดับ

และจากการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มেলাทางการเมืองตามระบอบ ประชาธิปไตยในระดับต่างๆ ตามตารางที่ 5.10 พบว่า การอบรมกลุ่มেলাในระดับวิถีชีวิตมี ความถี่สูงสุดคือ 77.08% ส่วนในระดับระบบการเมืองพบเป็นอันดับสอง คือ 22.91% ในขณะที่ ระดับอุดมคติไม่ปรากฏความถี่

จากการอบรมกลุ่มเกลาในระดับวิถีชีวิตเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับการพัฒนาคนโดยใช้
จริยธรรมเพื่อเป็นรากฐานในการพัฒนาสังคม ประเทศ และระดับโลก ซึ่งพอจะรวบรวมได้ดังนี้⁵⁵

- มีจริยธรรมสูง
- มีความมานะ
- เคารพระเบียบ กฎเกณฑ์ และกฎหมาย
- ซื่อสัตย์ สุจริต
- มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่
- มีระเบียบวินัย
- มีความอดทน
- มีความสามัคคี
- มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
- เสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม
- มีความเข้าใจกัน
- การเสียภาษีอากร
- รู้จักเคารพสิทธิของผู้อื่น
- มีhiriรอดดับปะ
- งามเอารัดเอาเปรียบกัน
- ขยันหมั่นเพียร
- เป็นคนมีเหตุผล
- งามคิดได้ดีโดยงามทำอะไร
- งามพูดเพื่อย
- ำให้ความสำคัญแก่งานและความสำเร็จของการทำงานมากกว่าตัวบุคคล
- ยึดหลักการมากกว่าตัวบุคคล
- ทำงานรวมกลุ่ม
- ประสานงานกัน
- งามเข้าข้างผู้กระทำผิด
- ความมีเสรีภาพ

⁵⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 37, 50-57, 63, 66, 117-118, 123-124.

- ำให้เกียรติว่าทุกคนเท่าเทียมกัน
- รักษำความยุติธรรม
- ประนีประนอม
- รักษาสิ่งจะตามค้ำมั่นสัญญา
- เอาใจเขำมำใส่ใจเรำ
- ปรับตัวให้เข้ากับค้ำนิยมมำหม่งๆ ที่เป็นค้ำนิยมที่ดี

ในระดบระบบการเมือง เป็นการกล่าวถึงเหตุการณ์ทางการเมืองในเชิง

ประวัติศาสตร์กล่าวคือ ำให้ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ โดยเริ่มตั้งแต่การก่อเชื่อในสมัยรัชกาลที่ 5 คือ กบฏ ร.ศ.130 การทดลองสร้างเมืองจำลองขึ้นในบริเวณพระราชวังดุสิต ชื่อว่า ดุสิตธานี ในสมัยรัชกาลที่ 6 การเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ.2475 และการมีพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ รัฐธรรมนูญฉบับแรกของไทย (27 มิถุนายน 2475) นโยบายของคณะราษฎร⁵⁶ เป็นต้น

สรุปเนื้อหาหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา ส 305 ส 306 โลกของเรา เล่ม 2 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 พบว่า มุ่งอบรมกล่อมเกลำให้เข้าใจและซาบซึ้งในประวัติศาสตร์แห่งการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงประเทศ เริ่มตั้งแต่สมัยการกู้เอกราช และตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานีโดยเน้นการร่วมมือกันของคนไทย ยิ่งไปกว่านั้นก็คือการมีผู้นำที่เข้มแข็ง เด็ดขาด มองการณ์ไกล เช่น สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จวบจนเข้าสู่ยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งเป็นระยะหัวเลี้ยวหัวต่อและบ้านเมืองก็เจริญรุ่งเรืองมำได้ด้วยบุญบารมีของ 4 รัชกาล⁵⁷ จนสมัยรัชกาลที่ 5 มีการปฏิรูปการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคมยิ่งทำให้ประเทศชาติบ้านเมืองก้าวหน้า สมัยรัชกาลที่ 6 และ 7 สภาพเศรษฐกิจตกต่ำและเริ่มมีกระแสเรียกร้องรัฐธรรมนูญและเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475

⁵⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 27-31.

⁵⁷เรื่องเดียวกัน, หน้า 1-11.

เป็นที่น่าสังเกตว่าหนังสือเรียนเล่มนี้ ได้กล่าวถึงประวัติศาสตร์ไทยที่ใกล้ชิดเข้ามา แม้จะไม่กล่าวจนถึงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519 แต่ก็กล่าวถึงยุคจอมพล ป. พิบูลย์สงคราม และจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในเรื่องนโยบายสร้างชาติ รัฐนิยม การพัฒนาประเทศไทยโดยใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตลอดจนแผนการศึกษาแห่งชาติ⁵⁸ แต่ไม่มีเนื้อหาทางการเมืองในสมัยดังกล่าวเลย คงมีเพียงเนื้อหาเรื่องความมั่นคงเท่านั้นที่เป็นประเด็นใหญ่⁵⁹ และกล่าวถึงลัทธิคอมมิวนิสต์เพียงเล็กน้อย⁶⁰

เมื่อดูเนื้อหาทั้งหมดครุฑรวมจะเป็นเรื่องของ การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม อันมีผลกระทบต่อคนไทย ดังนั้นจึงต้องเตรียมคนให้พร้อมรับกับการเปลี่ยนแปลง มิฉะนั้น จะเกิดปัญหาทางจริยธรรม ปัญหาประชากรและคุณภาพชีวิต ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี ปัญหาเศรษฐกิจ อันเป็นการจุดรั้งการพัฒนาคนและประเทศชาติ

58 เรื่องเดียวกัน, หน้า 32-43.

59 เรื่องเดียวกัน, หน้า 60-66.

60 เรื่องเดียวกัน, หน้า 42-43, 111.

หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524⁶¹

หนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา ส 401 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4⁶²

ตารางที่ 5.11 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม จากหนังสือเรียน
สังคมศึกษา รายวิชา ส 401 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4

มิติ	ความถี่	หน้า	ร้อยละ
การเมือง		100	51.02
เศรษฐกิจ		21	10.71
สังคม		75	38.26
รวม		196	100

⁶¹กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524
(กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2525).

⁶²จรรยา สุภาพ และคนอื่นๆ, หนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา ส 401 สังคมศึกษา
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2525).

ตารางที่ 5.12 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มกลาทางการเมืองตามระบอบ
ประชาธิปไตยในระดับอุดมคติ ระบบการเมือง และวิถีชีวิตจากหนังสือเรียน
สังคมศึกษา รายวิชา ส 401 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4

ระดับของประชาธิปไตย	ความถี่	หน่วย	รูป	ร้อยละ
อุดมคติ	139		1	7.45
ระบบการเมือง	1,541		4	82.26
วิถีชีวิต	193		-	10.27
รวม	1,873		5	100

จากการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ตามตารางที่ 5.11 พบว่า เนื้อหาทางการเมืองมีความถี่สูงสุดคือ 51.02% ในขณะที่เนื้อหาทางสังคมและเศรษฐกิจมีความถี่ 38.26% และ 10.71% ตามลำดับ

และจากการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มกลาทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยในระดับต่างๆ ตามตารางที่ 5.12 พบว่า ในระดับระบบการเมืองมีความถี่สูงสุดคือ 38.26% ส่วนในระดับวิถีชีวิตมีความถี่เท่ากับ 10.27% และในระดับอุดมคติเป็นอันดับสุดท้ายคือ 7.45%

จากเนื้อหาทางการเมืองในหนังสือเรียนเล่มนี้ นับได้ว่ามีความเปลี่ยนแปลงในเนื้อหาอยู่พอสมควร โดยเฉพาะการอบรมกลุ่มกลาในระดับระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยในลักษณะการปกครองที่แบ่งออกเป็น 3 ฝ่าย คือ ฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร และฝ่ายตุลาการ⁶³

⁶³เรื่องเดียวกัน, หน้า 28-29, 43, 55, 58-60, 110-112, 114-116.

ซึ่งเป็นเรื่องที่เราเรียกว่าเกือบทุกเล่มแบบเรียนหรือหนังสือเรียนที่มีเนื้อหาทางการเมืองว่าด้วยเรื่องประชาธิปไตยจะขาดหัวข้อนี้ไปไม่ได้ (หัวข้ออำนาจอธิปไตย) แต่ยังมีเนื้อหาหรือข้อความที่แตกต่างจากแบบเรียนหรือหนังสือเรียนเล่มอื่น ก็คือ เรื่องหน้าที่ของรัฐ การเลือกตั้ง และพรรคการเมือง โดยกล่าวถึงชนิดที่เรียกว่าให้ความสำคัญกว่าที่เคยมีมา เช่น เรื่องหน้าที่ของรัฐในระบอบประชาธิปไตย 6 ประการ⁶⁴ แต่อย่างไรก็ตามรัฐต่างๆ ไม่จำเป็นต้องสนองตอบทั้ง 6 ประการ โดยเท่ากันหมด รัฐใดอาจเน้นข้อใดข้อหนึ่งข้อใดก็ได้แล้วแต่สภาพของบริบทในแต่ละรัฐนั้น หน้าที่ 6 ประการ ได้แก่

1. การให้ความมั่นคงแก่ประชาชน ได้แก่ การที่รัฐให้ความปลอดภัยต่อชีวิต ร่างกาย และทรัพย์สินของบุคคล
2. รักษาความเป็นเอกราช ทำให้ประชาชนได้มีชีวิตอยู่อย่างอิสระเสรี มีความภาคภูมิใจในอิสราภและอธิปไตยของรัฐที่ตนเป็นสมาชิกอยู่
3. ให้ความเป็นธรรมแก่ประชาชนทั่วไป กล่าวคือ ให้บุคคลมีโอกาสดำรับประโยชน์ต่างๆ โดยเท่าเทียมกัน
4. ให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชน
5. ให้สวัสดิการแก่ประชาชน
6. รักษาความสงบและความเป็นระเบียบเรียบร้อย

ในเรื่องการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยนั้น รัฐเป็นเพียงเครื่องมือในการปกครอง หลักการที่แท้จริงก็คือให้ประชาชนได้ปกครองตนเอง ซึ่งปัจจุบันใช้รูปแบบ การปกครองโดยอ้อม (ผู้แทน) โดยผ่านการเลือกตั้งจากประชาชน เรื่องของการเลือกตั้งได้ถูกนำมากล่าวโดยให้ความสำคัญกว่าที่เคยมีมา⁶⁵ คือ

...การเลือกตั้งเป็นกระบวนการที่สำคัญยิ่งในระบอบประชาธิปไตย แสดงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองประเทศของตนเอง เป็นช่องทางที่ประชาชนจะ

⁶⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 56-58.

⁶⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 118-119.

ได้แสดงออกถึงความต้องการที่จะได้มีตัวแทน และนโยบายที่ประชาชนต้องการใช้เพื่อ
การปกครองประเทศ... การเลือกตั้งจะเป็นกระบวนการที่สามารถแสดงความต้องการ
ของประชาชนอย่างแท้จริงและเป็นประชาธิปไตยก็ต่อเมื่อ...

- ก) หลักอิสระแห่งการเลือกตั้ง
- ข) หลักการเลือกตั้งตามกำหนดเวลา
- ค) หลักการเลือกตั้งอย่างแท้จริง หมายถึง การดำเนินการให้การเลือกตั้งได้เป็น
ไปโดยบริสุทธิ์
- ง) หลักการเลือกตั้งทั้งชายหญิง... เว้นแต่มีข้อจำกัดเป็นที่รับรองทั่วไป เช่น ...
เด็ก บุคคลวิกลจริต...
- จ) หลักการเลือกตั้งอย่างเสมอภาค... คนละหนึ่งเสียงเท่านั้น
- ฉ) หลักการลงคะแนนเสียง... ต้องกระทำเป็นการลับ

นอกจากนี้ยังให้ความรู้เกี่ยวกับวิธีเลือกตั้งอีกด้วย เช่น การกำหนดเขตเลือกตั้ง
บัญชีรายชื่อผู้เลือกตั้ง หน่วยเลือกตั้ง การลงคะแนนเลือกตั้ง การตรวจนับคะแนน และคุณสมบัติ
ของผู้มีสิทธิเลือกตั้ง⁶⁶

สำหรับเรื่องพรรคการเมืองก็เช่นกัน ได้รับความสำคัญกว่าที่เคยมีมา คือ องค์การ
พรรคการเมือง⁶⁷ ซึ่งอาจเป็นระบบสองพรรค หรือระบบหลายพรรค ทัศนคติที่เป็นหน่วยงานที่
ช่วยให้ประชาชนได้มีทางเลือกที่ดีทั้งในด้านคณะบุคคลและนโยบาย แต่อย่างไรก็ตาม

...พรรคการเมืองที่มีอำนาจและอิทธิพลในการปกครองบางพรรคในบางประเทศที่ใช้
ระบบการเมืองการปกครองประชาธิปไตยอาจบกพร่อง เช่น ในพรรคนี้อาจใช้ระบบ
พรรคพวก ใช้วิธีการหาเสียงเลือกตั้งที่ไม่สุจริต ขาดความจริงใจต่อประชาชน ต้อง
การผูกขาดอำนาจ หรืออาจนำไปเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มอิทธิพลบางกลุ่ม เช่น กลุ่ม

⁶⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 119-120.

⁶⁷เรื่องเดียวกัน, หน้า 68, 120-121.

ที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจ หรือมีอิทธิพลในด้านอื่นๆ...⁶⁸ และ
 ...ตลอดจนองค์การทางการเมือง เช่น พรรคการเมือง ยังไม่มีสาขาไปถึงท้องถิ่น
 ชนบท การเลือกตั้งผู้แทนยังยึดความเป็นญาติ เพื่อน เป็นหลัก การใช้หลักเหตุผลหรือ
 ยึดคุณภาพของบุคคล หรือยึดระบบพรรคจึงอยู่ในระดับต่ำ⁶⁹

ในส่วนของการอบรมกล่อมเกลานระดับวิถีชีวิต ซึ่งมีความดีเป็นอันดับสองนั้นนับว่า
 มีอยู่เป็นจำนวนมากเช่นกัน ซึ่งนำมารวบรวมได้ดังนี้⁷⁰

- รู้จักสิทธิเสรีภาพโดยชอบธรรมตามหลักแห่งกฎหมาย ไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น
 - รู้จักหน้าที่อันชอบธรรม เช่น สืบทอดวัฒนธรรม หน้าที่ในการป้องกันประเทศ
- รักษาสาธารณสมบัติ อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
- หน้าที่ในการมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือบ้านเมือง
 - ประพฤติปฏิบัติตามกฎหมาย และศีลธรรม
 - พัฒนาตนเองให้มีความรู้ความสามารถ เพื่อประกอบอาชีพโดยสุจริต
 - รู้จักใช้เหตุผลไม่ว่าในการคิดหรือปฏิบัติ
 - รู้จักให้ความสำคัญแก่บุคคลอื่น
 - ถือหลักความสมัครใจ
 - เชื่อมมั่นในหลักแห่งความดีงาม
 - เข้าใจและรู้จักเคารพกฎเกณฑ์ กติกาแบบประชาธิปไตย
 - สนใจมีส่วนร่วมในการปกครองตนเอง
 - สนใจหาความรู้เกี่ยวกับกิจการบ้านเมือง
 - ฝึกหัดมองโลก และผู้อื่นในแง่ดี
 - ดำเนินงานต่างๆ โดยสันติวิธี
 - รู้จักฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

⁶⁸เรื่องเดียวกัน, หน้า 70.

⁶⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า 46.

⁷⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า 63-65, 69, 117, 121-125.

- ใจกว้างไม่มีอคติ
- มีความเป็นมิตร
- เจตนาบริสุทธิ์ใจเป็นที่ตั้ง
- จิตใจหนักแน่น และยึดความยุติธรรม
- รู้จักรับผิดชอบ
- รู้จักอะลุ่มอล่วยผ่อนปรน ประนีประนอม
- ผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นที่ตั้ง
- ยึดถือความพอเหมาะพอควร เป็นต้น

สำหรับานอุดมคตินั้นแม้จะมีความถีน้อยที่สุดแต่ก็ถือได้ว่ามีปริมาณมากพอสมควร เช่น ...รวมทั้งเปิดโอกาสให้ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพในด้านต่างๆ ที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีสมกับความเป็นมนุษย์... ยึดหลักความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ที่มีการเคารพยกย่องต่อกัน ยอมรับสิทธิอันชอบธรรมของผู้อื่นและประโยชน์ส่วนรวม⁷¹

...การดำเนินการต่างๆ ที่ไม่ต้องการให้มีการแบ่งแยกกีดกันเกี่ยวกับชั้นวรรณะ ลัทธิความเชื่อ ภาษา เผ่าพันธุ์ ผิว เพศ บุคคลทุกคนไม่ว่าจะอยู่ในฐานะใด... ควรมีความเสมอภาคระหว่างกันและควรได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้มีคุณค่าและศักดิ์ศรีในฐานะที่เป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์⁷²

นอกจากนี้การอบรมกล่อมเกลายในระดับอุดมคติยังปะปนกับเรื่องอื่นๆ อีกมาก แต่ก็ยังเป็นเรื่องของสิทธิ เสรีภาพและความเสมอภาค ตลอดจน หลักการบางประการ เช่น ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจสูงสุด หลักสิทธิเสรีภาพ หลักให้สำคัญแก่บุคคล เป็นต้น ซึ่งอยู่ในหัวข้อที่ว่าด้วยหลักการของระบบการเมืองการปกครองประชาธิปไตย⁷³ และการยกย่องอุดมการณ์แบบ

71 เรื่องเดียวกัน, หน้า 62.

72 เรื่องเดียวกัน, หน้า 63.

73 เรื่องเดียวกัน, หน้า 64-66.

ประชาธิปไตย จะต้องกำหนดอุดมการณ์ไว้ว่ารัฐธรรมนูญ⁷⁴

สรุปเนื้อหาหนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา ส 401 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 พบว่า มุ่งอบรมกล่อมเกล่าให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม เช่น ลักษณะของ มนุษย์ตามธรรมชาติ และการที่มนุษย์ต้องมาอยู่ร่วมกันเป็นสังคม จนในที่สุดมีการขยายตัวเป็นสังคมใหญ่ ตลอดจนเมืองคัมภีระประกอบมากมาย ที่สำคัญคือ มีการจัดระเบียบและเกิดสถาบันต่างๆ ที่ทำหน้าที่ใน สังคม สถาบันครอบครัว การปกครอง เศรษฐกิจ การศึกษา ศาสนา สื่อมวลชน และสันตนาการ⁷⁵

และเนื่องจากหนังสือเรียนเล่มนี้ทำหน้าที่เหมือนกับวิชาหน้าที่พลเมืองในหลักสูตร ก่อนๆ เนื้อหาทางการเมืองจึงมีมากเป็นพิเศษ เริ่มตั้งแต่การให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับรัฐ ซึ่งประกอบด้วย พลเมือง ดินแดน รัฐบาล และอาณาจักรไทย ตลอดจนประเภท หน้าที่ และการ จัดระเบียบการปกครอง⁷⁶ แต่จุดที่แตกต่างกับหนังสือหรือแบบเรียนอื่นๆ ที่เคยมีมาก็คือ การ เน้นวิเคราะห์แยกแยะและให้ความสำคัญ อีกทั้งมีบทวิเคราะห์เปรียบเทียบอย่างเด่นชัด เช่น การ วิเคราะห์เปรียบเทียบข้อดีข้อเสียระหว่าง 2 ระบบ คือ ระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยและ แบบเผด็จการ ทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจ โดยมีได้ปกป้องระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย ในการกล่าวถึงข้อเสียและมีได้กีดกันระบบเผด็จการในการกล่าวถึงข้อดี⁷⁷ และอีกประเด็นที่ได้ ถูกหยิบยกขึ้นมากล่าวด้วยเนื้อหาอันมากมายก็คือเรื่องกฎหมายตั้งแต่ที่มา และวิวัฒนาการ กฎหมาย ในชีวิตประจำวัน ตลอดจนปัญหาการบังคับใช้กฎหมายในสังคมไทยพร้อมการวิเคราะห์อย่างละเอียด

แต่อย่างไรก็ตามเนื้อหาโดยรวมยังคงแสดงให้เห็นถึงการอบรมกล่อมเกล่าทางการเมือง เพื่อให้เป็นพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตย โดยเน้นการปฏิบัติตามกฎหมายดังที่ได้กล่าว แล้วว่ามีเนื้อหาทางกฎหมายและทางการเมืองอยู่อย่างมาก นอกจากนี้ยังเน้นความสำคัญของสถาบัน พระมหากษัตริย์ต่อสังคมไทย แต่เนื้อหาทางด้านความมั่นคงกลับลดลง

74 เรื่องเดียวกัน, หน้า 171-172.

75 เรื่องเดียวกัน, หน้า 26-34

76 เรื่องเดียวกัน, หน้า 52-60.

77 เรื่องเดียวกัน, หน้า 62-76.

อนึ่ง มีข้อความที่น่าสนใจแบบเรียนเล่มนี้อยู่ 2 ข้อความด้วยกัน ซึ่งสะท้อนความเป็นจริงบางประการ คือ เรื่องสังคมเมืองของไทย คือ

...สังคมเมืองของไทยเป็นศูนย์กลางการเมืองการปกครองของประเทศ ...สังคมเมืองจึงเป็นแหล่งที่มีการตัดสินใจเรื่องส่วนรวมที่สำคัญของประเทศ เป็นศูนย์รวมของอำนาจ เป็นที่อยู่อาศัยของนักการเมืองนักปกครองที่สำคัญส่วนใหญ่ ชาวเมืองเป็นผู้มีส่วนร่วมทางการเมืองสูง การดำเนินการทางการเมืองการปกครองมักอาศัยหลักเหตุผล กลุ่มการเมือง เช่น พรรคการเมือง หรือหน่วยปกครองรวมตัวกันตามหลักเหตุผลผลประโยชน์ และความสามารถส่วนบุคคล...⁷⁸

และอีกข้อความหนึ่ง คือ เรื่องความชอบธรรมที่จะเข้าปกครองประเทศ โดยรัฐบาลใช้หลักแห่งกฎหมายรัฐธรรมนูญยอมแสดงความชอบธรรมอย่างชัดเจน คือ

การที่รัฐสภาได้ทำการขวเสี่ยงของสมาชิกผู้แทนราษฎรและสมาชิกวุฒิสภา ซึ่งได้ตกลงเห็นพ้องต้องกันว่าพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ควรได้รับพระบรมราชโองการแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรี และต่อมาได้มีพระบรมราชโองการแต่งตั้ง...เมื่อวันที่ 3 มีนาคม 2523... ซึ่งเป็นการปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2521 คณะรัฐมนตรีซึ่งมีพลเอกเปรมเป็นผู้นำจึงมีความชอบธรรมในการปกครองประเทศ⁷⁹

⁷⁸เรื่องเดียวกัน, หน้า 43.

⁷⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า 148.

หนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา ส 402 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4⁸⁰

ตารางที่ 5.13 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม จากหนังสือเรียน
สังคมศึกษา รายวิชา ส 402 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4

มิติ \ ความถี่	หน้า	ร้อยละ
การเมือง	-	0
เศรษฐกิจ	-	0
สังคม	86	100
รวม	86	100

⁸⁰ชานาญ นิสารัตน์, หนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา ส 402 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2524).

ตารางที่ 5.14 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มেলাทางการเมืองตามระบอบ
ประชาธิปไตยในระดับอุดมคติ ระบบการเมือง และวิถีชีวิตจากหนังสือเรียน
สังคมศึกษา รายวิชา ส 402 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4

ระดับของประชาธิปไตย	ความถี่	หน่วย	รูป	ร้อยละ
อุดมคติ	11	-	-	3.16
ระบบการเมือง	-	-	-	0
วิถีชีวิต	337	-	-	96.83
รวม	348	0	0	100

จากการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ตามตารางที่ 5.13 พบว่า มีความถี่ในด้านสังคมเพียงด้านเดียวเท่านั้น กล่าวคือ 100%

และจากการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มেলাทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยในระดับต่างๆ ตามตารางที่ 5.14 พบว่า การอบรมกลุ่มেলাในระดับวิถีชีวิตมีความถี่ที่สูงที่สุด คือ 96.83% ในขณะที่ระดับอุดมคติพบเพียง 3.16% และไม่พบในระดับระบบการเมือง

จากเนื้อหาการอบรมกลุ่มেলাในระดับวิถีชีวิตนั้นเป็นการกล่าวถึง หลักธรรมคำสอนตามหลักพุทธศาสนาเสียเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เข้ากันได้กับวิถีชีวิตที่สงบสุข และเนื่องจากเป็นวิชาจริยศาสตร์ จึงไม่มีวัตถุประสงค์ทางการเมือง⁸¹ แต่อย่างไรก็ตาม มีค่านิยมอยู่เป็นจำนวนมากพอสมควรที่สามารถใช้ได้กับกรณีต่างๆ เช่น ตนเอง ครอบครัว และ

⁸¹กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524,

ชุมชน ตลอดจนประเทศชาติ ซึ่งถือเป็นการอบรมกล่อมเกลารอบระดับชีวิตได้เช่นกัน อาทิ เรื่องเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อสังคม คือ สมาชิกของชุมชนหรือสังคม มีหน้าที่ต้องปฏิบัติต่อชุมชนในฐานะเป็นพลเมืองดี คือ⁸²

1. ประพฤติปฏิบัติตามกฎหมาย ซื่อสัตย์ ระเบียบ คำสั่ง
2. รับผิดชอบต่อชุมชนตามความรู้ความสามารถ ได้แก่ การปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดี ร่วมมือกับทางราชการ เสียภาษีอากร และเกณฑ์ทหารเมื่ออายุถึงกำหนด
3. การเสียสละทรัพย์ แรงกาย สติปัญญา
4. ใช้สิทธิในการเลือกตั้งบุคคลในกิจการของท้องถิ่น
5. รักษาสาธารณสมบัติ
6. ช่วยสอดส่องดูแลภัยพิบัติ

การอบรมกล่อมเกลารอบให้ เป็นพลเมืองดีโดยการเคารพและปฏิบัติตามกฎหมายจะเป็นประเด็นสำคัญเนื่องจากการกล่าวไว้มากพอสมควร⁴⁰³ แต่ค่านิยมที่ต้องการปลูกฝังอื่นๆ ก็มีอยู่ไม่น้อย เช่น กาลามสูตร ความกล้าหาญในสิ่งที่ถูก ความเพียร มุ่งศึกษาเรียนรู้ ความรับผิดชอบต่อความมีวินัย ความซื่อสัตย์ ความกตัญญูต่อบุคคล ความมัธยัสถ์ การรู้จักประมาณตน และที่สำคัญคือ ความมีวิจรรณญาณในการตัดสินใจ ก้าวคือ ไม่ว่าจะในเรื่องความเชื่อ หรือการกระทำจะต้องมีหลักเกณฑ์หรือเหตุผล คือ ถูกกฎหมาย ศีลธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ส่วนรวมถูกใจ และถูกใจตัวเอง⁸⁴ นอกจากนี้ค่านิยมที่มุ่งปลูกฝังที่ตรงกับค่านิยมทางประชาธิปไตยมากที่สุดก็คือ การรู้จักเคารพในความคิดเห็นของตนเองและผู้อื่น ในส่วนของตนเอง การเคารพความคิดเห็นของตนเอง เป็นการทำให้เกียรติตนเอง มีเหตุผลแห่งตนเอง ทำให้เป็นตัวของตัวเอง ในส่วนของผู้อื่น การเคารพยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นนั้นมีประโยชน์คือ ได้ความถูกต้องสมบูรณ์มากขึ้น ได้ข้อมูลอีกแง่หนึ่งที่ต่างจากเรา ทำให้ความคิดของเราแจ่มชัดขึ้น และเกิดการประนีประนอม⁸⁵

⁸²ชานาญ นิสารัตน์, หนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา ส 402 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 หน้า 41-42.

⁸³เรื่องเดียวกัน, หน้า 40, 44, 47-48, 53, 56.

⁸⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 51-55.

⁸⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 61-63.

ส่วนการอบรมกล่อมเกลานระดับอุดมคติยังคงเป็นเรื่องของสิทธิมนุษยชน และยกย่องความเป็นมนุษย์ คือ

ปญญาสากล่าวด้วยสิทธิมนุษยชน ตามประกาศขององค์การสหประชาชาติได้ยืนยันรับรองเกียรติศักดิ์และคุณค่าของมนุษย์ว่าเสมอภาคกันไว้ในปญญาสาข้อแรกว่า ข้อ 1 มนุษย์ทั้งหลายเกิดมามีอิสระ และเสมอภาคในเกียรติศักดิ์ และสิทธิต่างมีเหตุผลและมโนธรรมและควรปฏิบัติต่อกันด้วยเจตนารมณ์แห่งการศรัทธา⁸⁶

สรุปเนื้อหา หนังสือเรียนสังคมศึกษารายวิชา ส 402 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 พบว่า มุ่งอบรมกล่อมเกลานทางจริยธรรมให้เป็นพลเมืองดี โดยใช้เกณฑ์ทางพุทธศาสนาเป็นหลัก เพื่อให้เห็นความดีความชั่ว และพึงกระทำหรือหลีกเลี่ยงการกระทำนั้นๆ อันจะเกิดประโยชน์แก่ตนเอง สังคม และประเทศชาติ จึงควรพัฒนาเริ่มตั้งแต่จิตใจของแต่ละบุคคลก่อน อย่างไรก็ตามได้สรุปไว้ว่า "มาตรฐานดีชั่ว ซึ่งกำหนดโดยสังคมนั้น มักขึ้นอยู่กับความนิยมของยุคสมัยและวัฒนธรรมเป็นต้น จึงไม่จำเป็นต้องตรงกับมาตรฐานดีชั่วทางจริยธรรม"⁸⁷

86 เรื่องเดียวกัน, หน้า 61.

87 เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา รายวิชา ส 503 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5⁸⁸

ตารางที่ 5.15 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม จากหนังสือเรียน
สังคมศึกษา รายวิชา ส 503 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5

มิติ \ ความถี่	หน้า	ร้อยละ
การเมือง	-	0
เศรษฐกิจ	-	0
สังคม	290	100
รวม	290	100

⁸⁸ไพฑูริย์ พงศ์บุตร, หนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา ส 503 ชั้นมัธยมศึกษา
ปีที่ 5 (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2525).

ตารางที่ 5.16 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มেলাทางการเมืองตามระบอบ
ประชาธิปไตยในระดับอุดมคติ ระบบการเมือง และวิถีชีวิตจากหนังสือเรียน
สังคมศึกษา รายวิชา ส 503 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5

ระดับของประชาธิปไตย	ความถี่	หน่วย	รูป	ร้อยละ
อุดมคติ	-	-	-	0
ระบบการเมือง	-	-	-	0
วิถีชีวิต	-	-	-	0
รวม		348	0	0

จากการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ตามตารางที่ 5.15 พบว่า มีความถี่ของเนื้อหาด้านสังคมเท่านั้น คือ 100%

และจากการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มেলাทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยในระดับต่างๆ ตามตารางที่ 5.16 พบว่าไม่ปรากฏความถี่ของการอบรมกลุ่มেলাทั้งสามระดับ

สรุปเนื้อหา หนังสือเรียนสังคมศึกษารายวิชา ส 503 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 พบว่ามุ่งอบรมกลุ่มেলাให้เข้าใจถึงวิชาภูมิศาสตร์ในฐานะที่เป็นศาสตร์หนึ่ง เพราะเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติของมนุษย์โดยตรง และมีกระบวนการ ตลอดจนอิทธิพลต่อมนุษย์⁸⁹ จากนั้นจึงแบ่งการศึกษาทางภูมิศาสตร์ออกเป็น ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก ภาคตะวันตก และภาคใต้⁹⁰ แล้วจึงพิจารณาถึงในแต่ละภาคว่ามีลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ

⁸⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

⁹⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า 12-15.

ทรัพยากรธรรมชาติ น้ำ แร่ธาตุ ป่าไม้ และทรัพยากรนันทนาการ⁹¹ เช่น แหล่งท่องเที่ยว ป่าไม้ และสัตว์ป่า สถานที่เล่นกีฬา และการออกกำลังกาย เป็นต้น ประกอบการฝึกหัดและให้ความรู้ในการอ่าน และเขียนแผนที่ชนิดต่างๆ นอกจากนั้นยังเสริมความรู้ในเรื่องประชากรศาสตร์ เพื่อชี้ให้เห็นภาวะทางประชากรของประเทศไทย เช่น การเพิ่ม-ลด หรือการเปลี่ยนแปลงจำนวนประชากร เช่น การเกิด การตาย การย้ายถิ่นเข้า การย้ายถิ่นออก⁹² การกระจายของประชากรและปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพประชากร และวิธีแก้ไขพร้อมทั้งยกตัวเลขสถิติต่างๆ ประกอบอีกด้วย⁹³

หนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา ส 504 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5⁹⁴

ตารางที่ 5.17 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม จากหนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา ส 504 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5

มิติ \ ความถี่	หน้า	ร้อยละ
การเมือง	-	0
เศรษฐกิจ	181	100
สังคม	-	0
รวม	181	100

91 เรื่องเดียวกัน, หน้า 91-93.

92 เรื่องเดียวกัน, หน้า 94-97.

93 เรื่องเดียวกัน, หน้า 105-116.

94 ไพฑูริย์ พงศะบุตร และวันชัย ศิริรัตน์, หนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา ส 504

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2533).

ตารางที่ 5.18 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกล่อมเกลາทางการเมืองตามระบอบ
ประชาธิปไตยในระดับอุดมคติ ระบบการเมือง และวิถีชีวิตจากหนังสือเรียน
สังคมศึกษา รายวิชา ส 504 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5

ระดับของประชาธิปไตย	ความถี่	หน่วย	รูป	ร้อยละ
อุดมคติ	-	-	-	0
ระบบการเมือง	-	-	-	0
วิถีชีวิต	-	-	-	0
รวม	0	0	0	0

จากการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ตามตารางที่ 5.17 พบว่า มีเพียงความถี่ของเนื้อหาทางเศรษฐกิจด้านเดียวเท่านั้น คือ 100%

และจากการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกล่อมเกลาทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยในระดับต่างๆ ตามตารางที่ 5.18 พบว่าไม่ปรากฏความถี่ในทั้งสามระดับ

สรุปเนื้อหาหนังสือเรียนสังคมศึกษารายวิชา ส 504 พบว่า มุ่งกล่อมเกลานำเรื่อง เศรษฐศาสตร์ในเชิงทฤษฎี เช่น ความหมายของวิชา เศรษฐศาสตร์ ภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ และ ความเกี่ยวพันกันของทั้งสองในลักษณะสนับสนุนซึ่งกันและกัน กล่าวคือ เศรษฐศาสตร์นั้นมุ่งเน้นไป ทางด้านการศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ส่วนภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจนั้นมุ่ง ไปทางด้านที่ตั้งของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ⁹⁵ และให้ความรู้อย่างละเอียดเกี่ยวกับเรื่องทั้งสอง

95 เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

เช่น ระบบเศรษฐกิจ การผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยน การกระจายรายได้ กิจกรรมทางเศรษฐกิจของไทย⁹⁶ การเงินการธนาคาร การคลัง การพัฒนาเศรษฐกิจตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1-5⁹⁷ รวมทั้งเศรษฐกิจระหว่างประเทศ เป็นต้น

หนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา ส 605 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6⁹⁸

ตารางที่ 5.19 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม จากหนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา ส 605 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6

มิติ \ ความถี่	หน้า	ร้อยละ
การเมือง	44	22.11
เศรษฐกิจ	27	13.56
สังคม	128	64.32
รวม	199	100

⁹⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 57-78.

⁹⁷เรื่องเดียวกัน, หน้า 140-151.

⁹⁸วุฒิชัย มูลศิลป์ และ รุจยา อากาศ, ม.ร.ว., หนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา ส 605 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2526).

ตารางที่ 5.20 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มกลางทางการเมืองตามระบอบ
ประชาธิปไตยในระดับอุดมคติ ระบบการเมือง และวิถีชีวิตจากหนังสือเรียน
สังคมศึกษา รายวิชา ส 605 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6

ระดับของประชาธิปไตย	ความถี่	หน่วย	รูป	ร้อยละ
อุดมคติ	182		8	54.75
ระบบการเมือง	144		1	41.78
วิถีชีวิต	12		-	3.45
รวม	331		1	100

จากการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ตามตารางที่ 5.19 พบว่า เนื้อหาทางสังคมมีความถี่สูงสุดคือ 64.32% ในขณะที่เนื้อหาทางการเมืองมีความถี่ 22.11% และทางเศรษฐกิจมี 13.56%

และจากการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มกลางทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยในระดับต่างๆ ตามตารางที่ 5.20 พบว่า มีการอบรมกลุ่มกลางในระดับอุดมคติมากที่สุด คือ 54.75% รองลงมาคือระดับระบบการเมือง 41.78% และระดับวิถีชีวิตพบเพียง 3.45%

ในระดับอุดมคติซึ่งมีความถี่สูงสุดยังคงเป็นเรื่องของหลักการแห่งสิทธิเสรีภาพ ซึ่งกล่าวประกอบกับการใช้ระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย เพื่อให้เห็นคุณค่า เช่น จอห์น สจ๊วต มิลล์ ได้กล่าวถึงสิทธิเสรีภาพว่า "...มนุษย์มีสิทธิเสรีภาพส่วนตัว โดยเฉพาะทางด้านความคิดที่ผู้อื่นจะละเมิดมิได้ รัฐบาลจะต้องยอมรับและประกันสิ่งเหล่านี้ การจะเข้าไปแทรกแซงชีวิตของผู้อื่นได้ต้องมีเหตุผลที่ดี..."⁹⁹

⁹⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า 87.

จอห์น ลิลเบิร์น ชาวอังกฤษ มีแนวความคิดเกี่ยวกับเสรีภาพและความเสมอภาค และได้ประกาศว่า "ทุกคนเป็นลูกของอาดัม ซึ่งเป็นมนุษย์คนแรกที่พระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้าของ จึงมีความเสมอภาคโดยธรรมชาติทั้งทางด้านการเมือง เกียรติยศ และอำนาจ รัฐบาลได้อำนาจชอบธรรม จากความยินยอมของราษฎรทุกๆ คน จึงต้องใช้อำนาจนี้เพื่อผลประโยชน์และความสุขของทุกฝ่าย..."¹⁰⁰

หรือถ้อยคำของ จอห์น ลอค ในการอธิบายว่าทำไมการปกครองจึงต้องยึดหลักของเสรีภาพเป็นพื้นฐาน คือ

รัฐก่อตั้งขึ้นด้วยความยินยอมของสมาชิกในสังคม การยินยอมนี้ก็เพื่อประโยชน์ในสิทธิที่เขามีอยู่ตั้งแต่กำเนิด คือ สิทธิในชีวิต ในเสรีภาพ (Liberty) และในทรัพย์สิน เนื่องจากสิทธิเหล่านี้มิได้รับความคุ้มครองอย่างเหมาะสมในสภาวะธรรมชาติ จึงทำสัญญาระหว่างกันเพื่อก่อตั้งสังคม การเมือง และรัฐบาล ด้วยเหตุนี้เราต้องไม่ลืมว่า สิทธิเสรีภาพมีอยู่ก่อนรัฐบาล และรัฐมีอยู่ก็เพื่อคุ้มครองสิทธิเหล่านั้น...¹⁰¹ เป็นต้น

ในระดับระบบการเมืองซึ่งมีความดีเป็นอันดับที่สองยังคงเป็นถ้อยคำ หรือการแสดงความคิดเห็น ตลอดจนปรัชญาจากตะวันตกในการสร้างสรรค์ระบบการปกครองที่พึงปรารถนา เช่น เปริคลีส (Pericles) ผู้นำของเอเธนส์ระหว่างปี 461-429 ก่อนคริสต์ศักราช กล่าวสุนทรพจน์ว่า

เราได้ชื่อว่ามีารปกครองระบอบประชาธิปไตย เพราะการบริหารอยู่ในมือของคนจำนวนมาก มิได้อยู่ในมือของบุคคลเพียงสองสามคน แต่ถึงแม้ว่ากฎหมายของนครจะให้ความยุติธรรมแก่บุคคลเท่ากันหมดในเมื่อเกิดกรณีพิพาทส่วนตัว แต่ความสามารถที่ดีเด่นเป็นพิเศษก็ได้รับการยกย่อง...¹⁰²

100 เรื่องเดียวกัน, หน้า 164.

101 เรื่องเดียวกัน, หน้า 165.

102 เรื่องเดียวกัน, หน้า 159.

ในเรื่องของการใช้อำนาจอธิปไตยนั้นได้รับการกล่าวถึงเช่นกัน และในที่นี้ ไรต์
ชาร์ลส์ มองแตสกีเออ คือ

...การที่รัฐบาลมีอำนาจทั้งทางด้านการออกกฎหมาย การบังคับใช้กฎหมาย และการ
ตัดสินรวมกัน เป็นอันตรายต่อเสรีภาพของประชาชนอย่างยิ่ง เพราะรัฐบาลอาจออก
กฎหมายแบบเผด็จการ ใช้บังคับแบบเผด็จการ และลงโทษอย่างรุนแรง ดังนั้นการ
แบ่งแยกอำนาจนิติบัญญัติ บริหารและตุลาการออกจากกันโดยมีผู้ใช้ต่างกันจะเป็น
หลักประกันเสรีภาพส่วนบุคคลได้ดีที่สุด¹⁰³

ถ้อยคำของจอห์น ลอค ว่าด้วยการปกครองที่รัฐมีต่อประชาชน การใช้อำนาจและ
การตรวจสอบ หรือคานอำนาจกันมากกล่าวบ่อยๆ เนื่องจากมีความไว้เพราะ ในกรณีการอบรม
กล่อมเกลาระดับระบบการเมืองก็เช่นกัน คือ

...ผู้ที่เข้าทำการตกลงยินยอมจะถูกปกครองด้วยมติเสียงข้างมากตั้งแต่บัดนั้นไป
รัฐบาลที่ถูกก่อตั้งขึ้นมาทำหน้าที่แทน และรับผิดชอบต่อประชาชน ถ้ารัฐบาลใช้อำนาจ
ที่ได้รับมอบหมายมาเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวแล้ว ประชาชนย่อมมีสิทธิถอดถอนรัฐบาล
ได้... องค์กฤษฎีกานิติบัญญัติมีอำนาจสูงสุดในรัฐ แต่อำนาจนั้นไม่อาจใช้โดยอำเภอใจ แต่
ต้องมุ่งประโยชน์ต่อสังคม เพราะประชาชนเป็นผู้มอบหมายอำนาจนิติบัญญัติและมีสิทธิ
เพิกถอนอำนาจนี้ได้แต่ผู้เดียว¹⁰⁴

ในระดับวิถีชีวิตนั้นมีความถ้อยคำน้อยมากเมื่อเทียบกับในระดับอื่นๆ อีกทั้งเป็นการยก
ตัวอย่างกรณีที่เกี่ยวข้องกับประเทศตะวันตก ไรต์อธิบายว่า

ในอาณานิคมของอังกฤษในอเมริกา พลเมืองมีสิทธิเสรีภาพในการหาเลี้ยงชีพมาแต่
เดิม ด้วยมีที่ดินและทรัพยากรมากมาย พลเมืองมักจะอยู่ในชุมชนเล็กๆ กระจุกกระจาย
และรู้จักการปกครองตนเองโดยวิถีทางประชาธิปไตยทุกๆ คนมีสิทธิแสดงความคิดเห็น
และรับหน้าที่รับผิดชอบทางด้านการปกครอง อีกทั้งยังมีขนบธรรมเนียม ใจกว้างพอที่จะยอม
ให้ศาสนาความเชื่อต่างๆ อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ...¹⁰⁵

103 เรื่องเดียวกัน, หน้า 172.

104 เรื่องเดียวกัน, หน้า 161.

105 เรื่องเดียวกัน, หน้า 166.

การแสดงความคิดเห็นโดยเสรีดูเหมือนจะเป็นสำนึกที่ปรากฏชัดเจนเพียงอย่างเดียวในหนังสือเรียนเล่มนี้ ซึ่งเป็นคำพูดของ จอห์น สจ๊วต มิลล์ คือ

ถ้าหากมนุษยชาติทั้งหมด... มีความคิดเห็นอย่างหนึ่งและมีคนเพียงคนเดียวที่มีความคิดเห็นตรงกันข้าม มนุษย์เหล่านั้นก็ไม่มีเหตุผลสมควรที่จะปิดปากคนๆ เดียวนั้น มากไปกว่าที่คนๆ เดียวจะมีเหตุผลสมควรที่จะปิดปากมนุษย์ทั้งหลายเหล่านั้น ถ้าหากคนผู้นั้นมีอำนาจ¹⁰⁶ และ

การจำกัดควบคุมความคิดเห็นมีผลเสียมากมาย เพราะเป็นการขัดขวางความคิดริเริ่มและความก้าวหน้า แม้นักคิดที่รุนแรงที่สุดก็ไม่ควรถูกริดรอนเสรีภาพ เพราะถ้าเขาถูกขัดขวางมิให้ออกความคิดเห็นแล้ว นักคิดที่รุนแรงน้อยกว่าและอาจมีเหตุผลและทัศนคติดีกว่า อาจกลัวที่จะออกความคิดเห็นของตนเองก็ได้¹⁰⁷

สรุปเนื้อหาหนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา ส 605 สังคมศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 พบว่า มุ่งอบรมกล่อมเกล่าให้ซาบซึ้งและเห็นคุณค่าของความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ โดยอธิบายความหมายของคำว่าประวัติศาสตร์ ในฐานะที่เป็นศาสตร์ศาสตร์หนึ่ง จากนั้นจึงใช้ศาสตร์นี้อธิบายความเป็นมาของโครงสร้างและการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยเกี่ยวกับสภาพทางเศรษฐกิจ และสังคมตั้งแต่สมัยสุโขทัย จนถึง พ.ศ. 2475 โดยมีจุดเน้นอยู่ที่เอกลักษณ์ของไทยด้านศิลปกรรม เช่น สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม นาฏดุริยางคศิลป์ วรรณกรรม¹⁰⁸ เป็นต้น และจากการศึกษาโดยใช้วิธีทางประวัติศาสตร์กับบริบททางการเมืองของไทยนี้ ได้นำเอาวิธีการศึกษาแบบเดียวกันไปศึกษากับบริบทภายนอก กล่าวคือ วรรณนาการทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในสมัยต่างๆ เช่น ยุคโบราณ กรีก โรมัน ยุคมืด ยุคฟื้นฟู การปฏิวัติอุตสาหกรรม เป็นต้น พร้อมทั้งเน้นประเด็นทางคุณค่าของศิลปกรรมของแต่ละสมัยเช่นกัน

106 เรื่องเดียวกัน, หน้า 168.

107 เรื่องเดียวกัน.

108 เรื่องเดียวกัน, หน้า 45-54.

ในด้านเนื้อหาทางการเมืองนั้นก็ใช้โครงสร้างเดียวกัน แต่ศึกษาเปรียบเทียบในต่างบริบท กล่าวคือ ศึกษาแนวความคิดประชาธิปไตยในประเศอังกฤษ ฝรั่งเศส และสหรัฐอเมริกา โดยยกตัวอย่างกรณีที่เกิดขึ้น และนักคิดมากมายหลายคน เช่น จอห์น ลอค¹⁰⁹ ของ ชาลส์ รูสโซ¹¹⁰ จอห์น สจ๊วต มิลล์¹¹¹ โทมัส เจฟเฟอร์สัน¹¹² เป็นต้น จากนั้นจึงศึกษาในทานองเดียวกัน คือ การพัฒนาแนวความคิดประชาธิปไตยในประเทศไทย โดยมีบทบาทของคณะราษฎร เป็นสำคัญ¹¹³ พร้อมทั้งทวิเคราะห์สาเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และความล้มเหลวของประชาธิปไตยไทยอย่างตรงไปตรงมา และได้สรุปได้ว่า การพัฒนาเพื่อให้เกิดความเป็นประชาธิปไตยนั้นมีความยากลำบากมาก ต้องอาศัยเวลากว่าที่จะได้รับการยอมรับ ไม่เพียงแต่จะเกิดขึ้นในโครงสร้างทางการเมืองการปกครอง (สถาบัน) เท่านั้น แต่จะต้องเป็นชีวิตจิตใจของคนด้วย¹¹⁴

อนึ่งมีหนังสือเรียนหรือแบบเรียนเป็นจำนวนมากเท่าที่ศึกษาวิจัยมา ที่จะกล่าวถึงประวัติศาสตร์ทางการเมืองภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา เท่าที่มีเป็นการศึกษาแบบยกตัวอย่างประกอบเล็กๆ น้อยๆ แต่หนังสือเรียนเล่มนี้ ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่ใกล้เคียงตัวเข้ามามากขึ้น เช่น กฎต่างๆ การปฏิวัติรัฐประหาร จอมพล ป.พิบูลย์สงคราม จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพลถนอม กิตติขจร และเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 กับ 14 ตุลาคม 2516 แม้จะไม่ละเอียดนัก

109 เรื่องเดียวกัน, หน้า 161.

111 เรื่องเดียวกัน, หน้า 164.

112 เรื่องเดียวกัน, หน้า 167.

113 เรื่องเดียวกัน, หน้า 177-179.

114 เรื่องเดียวกัน, หน้า 173.

หนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา ส 606 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6¹¹⁵

ตารางที่ 5.21 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม จากหนังสือเรียน
สังคมศึกษา รายวิชา ส 606 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6

มิติ \ ความดี	หน้า	ร้อยละ
การเมือง	5	2.29
เศรษฐกิจ	-	0
สังคม	213	97.70
รวม	218	100

¹¹⁵ชานาญ นิสารัตน์, หนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา ส 606 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6
(กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2533).

ตารางที่ 5.22 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มเถลาทางการเมืองตามระบอบ
ประชาธิปไตยในระดับอุดมคติ ระบบการเมือง และวิถีชีวิตจากหนังสือเรียน
สังคมศึกษา รายวิชา ส 606 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6

ระดับของประชาธิปไตย	ความถี่	หน่วย	รูป	ร้อยละ
อุดมคติ	-	-	-	0
ระบบการเมือง	-	-	-	0
วิถีชีวิต	-	-	-	0
รวม	0	0	0	0

จากการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ตามตารางที่ 5.21 พบว่า เนื้อหาทางสังคมมีความถี่สูงที่สุดคือ 97.70% ในขณะที่เนื้อหาทางการเมืองมีเพียง 2.29% และไม่พบความถี่ของเนื้อหาทางเศรษฐกิจ

และจากการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มเถลาทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยในระดับต่างๆ ตามตารางที่ 5.22 พบว่า ไม่ปรากฏความถี่ของการอบรมกลุ่มเถลาทั้งสามระดับ

สรุปเนื้อหาหนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา ส 606 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 พบว่า มุ่งอบรมกลุ่มเถลาเกี่ยวกับศาสนา ได้แก่ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลาม โดยอธิบายถึงประวัติความเป็นมา องค์พระศาสดา หลักธรรม และพิธีทางศาสนาต่างๆ พร้อมทั้งชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างศาสนาและลัทธิ และความสำคัญของศาสนาในสังคมหนึ่งๆ ที่มีความผูกพันอยู่กับจิตใจ และวัฒนธรรมอย่างแยกไม่ออก ที่สำคัญก็คือ มูลเหตุของการเกิดศาสนานั้นมีส่วนเกี่ยวข้องกับลัทธิการเมืองด้วย เช่น "ลัทธิการเมืองอันเป็นมูลเหตุของศาสนา เป็นเรื่องสมัยใหม่ที่มิอิทธิพลแพร่หลายเข้าไปอยู่ในหัวใจคน จนทอดทิ้งศาสนาเดิมเสีย และนับถือเอาลัทธิการเมืองนั้นเป็นศาสนาประจำสังคมและชาติ"

ลัทธิทางการเมืองที่มีอิทธิพลต่อจิตาจนุญย์ จึงเป็นเสมือนหนึ่งศาสนาใหม่ได้แก่ ลัทธินาซีส์ของชาวเยอรมันในสมัยฮิตเลอร์ครองอาณาจักรเยอรมัน ลัทธิฟาสซิสต์ของชาวอิตาลีในสมัยมุสโสลินี และลัทธิคอมมิวนิสต์ที่กำลังแพร่หลายอยู่ในหลายประเทศ ผู้ประกาศลัทธิคอมมิวนิสต์คนหนึ่งคือ คาร์ล มาร์กซ์ ประกาศว่า "ศาสนาเป็นยาเสพติด ศาสนาเป็นเครื่องทำลายสังคม สิ่งที่จะสร้างสังคมได้คือคอมมิวนิสต์" ในสมัยนี้ ประเทศที่ปกครองด้วยลัทธิคอมมิวนิสต์ใหญ่ ๆ 2 ประเทศ คือ รัสเซียและประเทศจีน ถือลัทธิคอมมิวนิสต์เป็นศาสนา"¹¹⁶

แต่อย่างไรก็ตามได้สรุปตอนท้ายว่า ทุกศาสนาต่างก็มีความสอดคล้องกันในคำสอน กล่าวคือไปในทางเดียวกันหรือไปด้วยกันได้ เช่น เรื่อง เทพเจ้า นรก สวรรค์ จริยธรรม และ จุดหมายปลายทาง โดยมีเป้าหมายเหมือนกัน คือ ความสุขอันแท้จริงของปัจเจกบุคคล และความสงบสุขของสังคมอันเกิดจากการปฏิบัติตามคำสอนของศาสนาที่ตนนับถือ¹¹⁷

116 เรื่องเดียวกัน, หน้า 7-8.

117 เรื่องเดียวกัน, หน้า 212, 218.

ตารางที่ 5.23 สรุปผลการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมจากแบบ
เรียนตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 และตอนปลาย
พุทธศักราช 2524

มิติ	การเมือง	เศรษฐกิจ	สังคม
ร้อยละ	18.01	17.12	64.86

จากการวิเคราะห์ตามตารางที่ 5.23 พบว่า เนื้อหาทางสังคมมีความถี่สูงสุดคือ 64.86 ในขณะที่เนื้อหาทางการเมืองและเนื้อหาทางเศรษฐกิจมีความถี่ 18.01 และ 17.12 ตามลำดับ

ตารางที่ 5.24 สรุปผลการวิเคราะห์เนื้อหา การอบรมกลุ่มเขตทางการเมืองตามระบอบ
ประชาธิปไตยในระดับอุดมคติ ระบบการเมือง และวิถีชีวิตจากแบบเรียนตาม
หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นพุทธศักราช 2521 และตอนปลายพุทธศักราช 2524

ระดับของ ประชาธิปไตย	อุดมคติ	ระบบการเมือง	วิถีชีวิต
ร้อยละ	10.52	64.57	24.89

จากการวิเคราะห์ตามตารางที่ 5.24 พบว่า ในระดับระบบการเมืองมีความถี่สูงสุดคือ
64.57 ในขณะที่ในระดับวิถีชีวิตและระดับอุดมคติมีความถี่ 24.89 และ 10.52 ตามลำดับ